

NEKA RAZMIŠLJANJA O DOPUSTIVOSTI JEDNOSTRANE UPOTREBE SILE U SUVREMENOM MEĐUNARODNOM PRAVU

„Nivo neke znanosti određen je time, do koje je mjere ona sposobna za krizu svojih temeljnih pojmova.“¹

U suvremenom međunarodnom pravu, posebice među teoretičarima, postoji gotovo konsenzus u pogledu kognentne prirode zabrane jednostrane upotrebe sile osim u samoobrani. Ta je zabrana sadržana kako u Povelji Ujedinjenih naroda, tako i u općem običajnom međunarodnom pravu. No, praksa država nerijetko je drukčija. Države, doduše ne osporavaju spomenutu zabranu na razini primarne norme, no pokušavaju, često vođene svojim interesima, u međunarodno pravo uvesti iznimke takvoj zabrani pokušavajući ih predstaviti u obliku različitih sekundarnih normi. Rad donosi neke od takvih pokušaja poput tzv. „humanitarne intervencije“, „prodemokratske intervencije“ i dr. analizirajući istodobno njihov utjecaj na efikasnost primarne prohibitorne, kognentne norme.

Ključne riječi: *međunarodno pravo, upotreba sile, jednostrana upotreba sile, Povelja Ujedinjenih naroda, humanitarna intervencija.*

1. UVOD

U cjelokupnom razvoju međunarodnog prava, pa tako i međunarodnopravne znanosti, malo je pitanja koja su tako intenzivno i kontinuirano zaokupljala pravne pisce, političare i humaniste diljem svijeta, ali i autore s drugih područja znanosti poput politologije, filozofije, sociologije, pa i teologije, kao što je to slučaj s pitanjem osiguranja međunarodnog mira i sigurnosti – danas ne samo jedne od najvećih vrijednosti međunarodne zajednice, već i jednog od temeljnih ciljeva međunarodnog prava kojeg, dakako osim kroz tzv. „pozitivnu suradnju“ među državama, ono nastoji ostvariti i pravnim uređenjem, (tj. prvenstveno centralizacijom) upotrebe sile nasuprot samovoljnom jednostranom posezanju država za njom. Važnost spomenutog pitanja, međutim, gotovo je razmjerna poteškoćama s kojima se međunarodno pravo susreće u takvu njegovu uređenju. Naime, baš kao i u svakom pravnom sustavu, posvemašnja dopustivost jednostrane upotrebe sile od strane njegovih subjekata pretvorila bi takav sustav u puku vladavinu „prava jačega“ te bi u konačnici bila njegova negacija. No, istodobno, nastojanje na izakonjenju jednostrane upotrebe sile i njezinoj centralizaciji za

* Prof.dr.sc. Davorin Lapaš, izvanredni profesor na Katedri za međunarodno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i redoviti član Akademije pravnih znanosti Hrvatske.

¹ HEIDEGGER, M., *Bitak i vrijeme*, Zagreb, Naprijed, 1988, str. 9.

decentralizirani, nehijerarhijski strukturiran normativni sustav kakav je po svojoj biti međunarodno pravo, nesumnjivo je još znatno teža zadaća. Države, kao ipak najznačajniji međunarodnopravni subjekti, obilježene su suverenosti i monopolom sile unutar vlastitih pravnih poredaka, dok nasuprot tomu, unatoč mnogim nastojanjima,² neke oružane snage na razini međunarodne zajednice do danas nisu nastale. Centralizacija upotrebe sile u međunarodnopravnom sustavu danas je, stoga, ostvarena samo na normativnoj razini, u vidu međunarodnopravnih normi koje zabranjuju jednostranu upotrebu sile (osim u samoobrani), dok i dalje samo države, ili pak vojni savezi nekih od njih, baš kao stoljećima, pa i tisućljećima ranije, stvarno raspoložu oružanom silom. Tako, donekle paradoksalno, međunarodnopravni sustav u suzbijanju samovoljne jednostrane upotrebe sile od strane država može se osloniti samo na njezino izakonjenje u vlastitim normama koje (u smislu autonomije koja obilježava takav nehijerarhijski pravni sustav) stvaraju te iste države, te u konačnici na *njihovu* silu u službi ostvarenja efikasnosti svojih normi. U tom smislu, primjerice, Povelja Ujedinjenih naroda u odredbi članka 2. točke 4. zabranjuje jednostranu upotrebu, pa čak i prijetnju silom „uperenu protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke nezavisnosti bilo koje države“, ili „na bilo koji način nespojivu s ciljevima Ujedinjenih naroda“, dok istodobno u točki 5. istoga članka obvezuje države članice Ujedinjenih naroda da „daju Organizaciji punu pomoć u svakoj akciji koju ona poduzima“, prvenstveno u smislu mjera (tzv. sankcija) Organizacije, preventivnih, ali i onih s upotrebom sile,³ predviđenih u slučaju „prijetnje miru, narušenja mira ili čina agresije“ (čl. 39). Unatoč tomu, međutim, do stvaranja nekih stalnih oružanih snaga Organizacije, spomenuli smo već, nikad nije došlo pa je stoga i Poveljom zamišljena centralizacija upotrebe sile u obliku „kolektivnih mjera“ Organizacije degenerirala u Povelji nepoznat koncept „mirovnih operacija“ oslonjen tek na dobrovoljno, *ad hoc* sudjelovanje oružanih snaga država članica u okolnostima predviđenima spomenutim člankom 39. Takva „decentralizirana centralizacija“ upotrebe sile u međunarodnopravnom poretku mogla bi se doimati kao neki nespretni oksimoron, u najmanju ruku dovodeći u pitanje efikasnost normi oslonjenih na nj. Štoviše, izbrojimo li, poput nekih autora, čak 595 većih ili manjih oružanih sukoba u svijetu u razdoblju druge polovine 20. stoljeća,⁴ dakle nakon što je jednostrana upotreba sile zabranjena spomenutom, čak kogentnom normom Povelje Ujedinjenih naroda, nemoguće je ne zapitati se je li dosadašnji rezultat razvoja međunarodnog prava u smjeru izakonjenja jednostrane upotrebe sile postignut jednako kao i njezina faktička centralizacija - uobičen u normi najviše pravne snage, ali upitne efikasnosti? Uostalom, dovoljno je prisjetiti se i nekih od nedavnih, svjetskoj javnosti najšire poznatih slučajeva upotrebe sile od strane nekolicine država bez odobrenja Ujedinjenih naroda, poput intervencije NATO-a u SR Jugoslaviji 1999., ili pak napada SAD-a u njegovih saveznika na Afganistan 2001. kao i na Irak 2003. godine. U suvremenoj međunarodnopravnoj doktrini postoji konsenzus ne samo o spomenutoj kogentnoj naravi norme iz članka 2. točke 4. Povelje, već i o prisutnosti zabrane jednostrane upotrebe sile

² Tako, primjerice, odredbe članaka 43-49. Povelje Ujedinjenih naroda predviđaju osnivanje stalnih oružanih snaga Organizacije koje bi bile pod jedinstvenim zapovjedništvom posebnog pomoćnog organa Vijeća sigurnosti – Odbora vojnog štaba. Do toga, međutim, do danas nije došlo. Za tekst Povelje vidi: *Narodne novine – međunarodni ugovori*, br. 15, 1993; ispravak u br. 7, 1994.

³ Spomenute mjere s upotrebom sile predviđene su u članku 42. Povelje Ujedinjenih naroda. Navedeni članak određuje: „Ako Vijeće sigurnosti smatra da mjere predviđene u članku 41. ne bi odgovarale ili ako se pokazalo da ne odgovaraju, ono može pomoću zračnih, pomorskih ili kopnenih snaga, poduzeti takvu akciju kakvu smatra potrebnom za održavanje ili uspostavljanje međunarodnog mira i sigurnosti. Ta akcija može obuhvatiti demonstracije, blokadu i druge operacije zračnih, pomorskih ili kopnenih snaga Ujedinjenih naroda.“ *Ibid.*

⁴ Vidi: KRIVOKAPIĆ, B., *Međunarodno pravo koreni, razvoj, perspektive*, Beograd, Megatrend Univerzitet, 2006, str. 109. Glennon spominje procjene od 200 do 680 slučajeva povrede Povelje Ujedinjenih naroda u tom smislu, dok se broj žrtava oružanih sukoba tijekom 20. stoljeća (čak nakon Prvog svjetskog rata) procjenjuje na preko 150 milijuna; vidi: GLENNON, M.J., „Platonism, Adaptivism, and Illusion in the UN Reform“, *Chicago Journal of International Law*, sv. 6, br. 2, 2005-2006, str. 626-627.

protiv druge države na razini općega običajnog prava. Formalno gledano, države članice Ujedinjenih naroda, a to su danas takoreći sve države svijeta, vezane su stoga odnosnom zabranom dvostruko – kako normom ugovornog, tako i općeg običajnog međunarodnog prava koje implicira ne samo prisutnost prakse sukladne dispoziciji takve norme, već i pravne svijesti (*opinio iuris*) njezinih adresata o njezinoj obvezatnosti. I premda bi nas gornje brojke mogle povesti u smjeru brzog zaključka o nepostojanju ili barem potpunoj neefikasnosti zabrane jednostrane upotrebe sile u suvremenom međunarodnom pravu, sve rečeno ipak, čini nam se, vrijedi detaljnije sagledati. Ponajprije, treba imati u vidu da je međunarodno pravo sustav *normi*, a svakoj je *normi* svojstveno da, za razliku od prirodnog zakona, regulira ponašanje svojih adresata koje može biti i drukčije. Zato je mogućnost *normi* suprotnog ponašanja, odnosno njezinog kršenja, u samoj biti *norme*. *Normi* protivno ponašanje njezina adresata u tom smislu nije negacija *norme*, već, naprotiv, njezina potvrda u smislu dokaza potrebe za njom.⁵ S druge pak strane, a imajući u vidu subjektivni element običajne međunarodnopravne *norme* (*opinio iuris*), nije nebitno primijetiti paradoksalnu situaciju u kojoj se u velikoj većini spomenutih oružanih sukoba obje strane pozivaju na samoobranu, ili pak razlog svoje jednostrane upotrebe sile pokušavaju opravdati nekim iznimnim „dopuštenjem“ utemeljenim na (katkad samo njima poznatoj) sekundarnoj međunarodnopravnoj *normi*. Čini se, stoga, da analizu efikasnosti zabrane jednostrane upotrebe sile u suvremenom međunarodnom pravu valja s razine primarne *norme*, dakle pukog subjektivnog prava države, usmjeriti na razinu sekundarne *norme*, tragajući za njezinom iznimnom dopustivošću, dakako ne dvojeći o reperkusijama ishoda te „potrage“ u konačnici na sud o efikasnosti spomenute zabrane na razini primarne *norme*.

2. JEDNOSTRANA UPOTREBA SILE U MEĐUNARODNOM PRAVU: OD SUBJEKTIVNOG PRAVA DO MEĐUNARODNOG ZLOČINA

Međunarodno pravo još na početku prošloga stoljeća poznavalo je jednostranu upotrebu sile kao subjektivno pravo države. Štoviše, tzv. „pravo na rat“ (*ius ad bellum*) bilo je jedno od obilježja suverenosti te bi države koje bi ga na ovaj ili onaj način ograničile (primjerice ulaskom u neki odnos ovisnosti ili pak ulaskom u status trajne neutralnosti) katkad bile smatrane „polusuverenima“. Pa ipak, treba primijetiti da čak ni tada rat nije bio sam sebi svrha, pa onda ni puki „hir“ države. Rat je uvijek bio dovoljno skup i neizvjestan da su države morale imati dovoljno ozbiljan razlog tj. interes da mu pribjegu.⁶ Međutim, prvi značajniji pokušaji ograničavanja jednostrane upotrebe sile u međunarodnom pravu, najprije usmjereni na represalije s upotrebom sile, a zatim i na rat, vezani su s jedne strane uz Calvo odnosno Drago doktrinu čiji je sadržaj utjelovljen u članku 1. tzv. Porterove konvencije iz 1907. koji zabranjuje državama strankama Konvencije upotrebu sile prema drugoj državi radi namirenja privatnih potraživanja vlastitih državljana (st. 1.), osim ako ta država ne prihvati arbitražu, ili pak onemogućiti njezino formiranje, ili ako nakon dovršenog postupka ne izvrši arbitražnu

⁵ U tom smislu vidi npr.: KELSEN, H., *Théorie pure de droit*, Neuchatel, Éditions de la Baconnière, 1953, str. 76; GUGGENHEIM, P., *Lehrbuch des Völkerrechts*, sv. I, Basel, Verlag für Recht und Gesellschaft AG, Basel, 1948, str. 11.

⁶ Tako, od najstarijih vremena rat je svoje mjesto nalazio i na razini sekundarne *norme* – u ulozi svojevrstne međunarodnopravne sankcije. Uostalom, sankcije s upotrebom sile nesumnjivo su među najstarijim sankcijama međunarodnog prava. One su po svojoj prirodi najoštrije, ali i najmanje izdiferencirane sankcije, pa su stoga i najprihvatljivije svakom normativnom sustavu u nastajanju. Sankcije s upotrebom sile, prvenstveno u obliku rata, povijest bilježi još u pravu između kineskih država sredinom prvog tisućljeća pr.n.e. Jednako tako, začeci međunarodnog prava između država stare Indije, kao i stare Grčke, usko su vezani uz rat kao njegovu sankciju, a i međunarodno pravo srednjeg, pa i novog vijeka, sve do najnovijeg doba poznavalo je rat u značenju sankcije. Detaljnije vidi: LAPAŠ, D., *Sankcija u međunarodnom pravu*, Zagreb, Pravni fakultet u Zagrebu, 2004, str. 307.

presudu (st. 2.).⁷ S druge strane, takvi pokušaji vezani su i uz osnivanje Lige naroda 1919., odnosno usvajanje njezina Pakta.⁸ Međutim, niti jedan od tih dvaju dokumenata nije donio apsolutnu zabranu jednostrane upotrebe sile, već ju je, štoviše, na određeni način tek potvrdio – Pakt dajući ratu mjesto sredstva *ultima ratio*,⁹ a Porterova konvencija, slično tomu, ostavljajući jednostranu upotrebu sile krajnjom mjerom za neprihvatanje arbitraže od strane države-dužnika, ili pak za njezino neizvršenje arbitražne odluke. Tek je Pariški (tzv. Briand-Kelloggov) pakt iz 1928. prvi puta izrijeком zabranio rat kao sredstvo državne politike (čl. 1.), poričući mu time stoljećima prihvaćen značaj emanacije državne suverenosti.¹⁰ Pa ipak, ni ta zabrana nije bila opća. Ona je bila tek obveza, (a onda i povlastica) među državama strankama Pakta, pa je rat i samim tim Paktom ostao ne samo dopušten izvan kruga njegovih stranaka, već je u odnosu na odredbe Pakta na određeni način vršio i funkciju sankcije jer bi se država stranka njihovim kršenjem sama stavila izvan međunarodnog prava “podsustava” stvorenog tim Paktom, pa bi na razini općeg međunarodnog prava rat protiv nje još uvijek bio dopušten.¹¹ Zabrana rata, kao i uopće svake jednostrane upotrebe sile osim u samoobrani, ušla je u opće, danas smatramo i kogentno međunarodno pravo tek nakon Drugog svjetskog rata, ponajprije zahvaljujući Povelji Ujedinjenih naroda, prvenstveno njezinoj ranije spomenutoj odredbi članka 2. točke 4. Time rat, baš kao i represalije s upotrebom sile u miru, postaju nedopuštenima ne samo *per se*, već, zaključilo bi se, bivaju isključeni i iz mogućeg sadržaja sekundarne međunarodnopravne norme. No, njihovim prvotnim ograničenjem, a kasnije zabranom, ni Pakt Lige naroda kao ni Povelja ipak nisu posve napustili upotrebu sile. Naprotiv. Pakt (kasnije upotpunjen Ženevskim protokolom iz 1924., te Sporazumima iz Locarna 1925.),¹² a još daleko više Povelja, zapravo su nastojali tek kanalizirati takvu decentraliziranu silu. Odredbe glave VII. Povelje, naročito ranije spomenutih članaka 42. i 43., pritom su znatno određenije i zahtjevnije od odredbe članka 16. stavka 2. Pakta.¹³ Tako,

⁷ Za tekst Konvencije vidi u: LA PRADELLE, A. de, *La paix moderne*, Paris, Les éditions internationales, MCMXLVII, str. 172.

⁸ Za tekst Pakta Lige naroda vidi u: *ibid.*, str. 225-233.

⁹ Tako uostalom članak 12. Pakta predviđa: “Tous les Membres de la Société conviennent que, s’il s’élève entre eux un différend susceptible d’entraîner une rupture, ils le soumettront, soit à la procédure de l’arbitrage ou à un règlement judiciaire, soit à l’examen du Conseil. Ils conviennent encore qu’en aucun cas, ils ne doivent recourir à la guerre avant l’expiration d’un délai de trois mois après la décision arbitrale ou judiciaire ou le rapport du Conseil.” *Ibid.*

¹⁰ Vidi: Briandov govor od 27. kolovoza 1928., u: Ministère des Affaires Étrangères (ur.), *Le Pacte général de renonciation à la guerre comme instrument de politique nationale*, Paris, Imprimerie des Journaux officiels, 1928, str. 56-59. Članak 1. Pariškog pakta glasi: “Les Hautes Parties Contractantes déclarent solennellement au nom de leurs peuples respectifs qu’elles condamnent le recours à la guerre pour le règlement des différends internationaux, et y renoncent en tant qu’instrument de politique nationale dans leurs relations mutuelles.” Za tekst Pariškog pakta vidi u: LA PRADELLE, *op. cit.*, (bilj. 7), str. 330-331.

¹¹ Vidi: BRÜCK, O., *Les sanctions en droit international public*, Paris, A. Pedone, 1933, str. 188-189. Tako se, uostalom, u preambuli Pakta navodi: “[T]oute Puissance signataire qui chercherait désormais à développer ses intérêts nationaux en recourant à la guerre devra être privée du bénéfice du présent Traité; (...)” Za tekst Pakta vidi: *supra*, bilj. 10.

¹² Za tekstove spomenutih ugovora vidi u: LA PRADELLE, *op. cit.*, (bilj. 7), str. 300-329.

¹³ Odredba članka 16. Pakta Lige naroda predviđala je:

“1) Si un Membre de la Société recourt à la guerre, contrairement aux engagements pris aux art. 12, 13 ou 15, il est *ipso facto* considéré comme ayant commis un acte de guerre contre tous les autres Membres de la Société. Ceux-ci s’engagent à rompre immédiatement avec lui toutes relations commerciales ou financières, à interdire tous rapports entre leurs nationaux et ceux de l’Etat en rupture de Pacte et à faire cesser toutes communications financières, commerciales ou personnelles entre les nationaux de cet Etat et ceux de tout autre Etat, Membre ou non de la Société.

2) En ce cas, le Conseil a le devoir de recommander aux divers gouvernements intéressés les effectifs militaires, navals ou aériens par lesquels les Membres de la Société contribueront respectivement aux forces armées destinées à faire respecter les engagements de la Société.

Fischer u tom smislu izdvaja pet bitnih razlika: dok je dopuštena jednostrana upotreba sile u obliku samoobrane u Povelji zapravo iznimka, u Paktu ona je pravilo; upotreba sile prema Paktu i dalje je ostavljena državama članicama Lige, mada na osnovu preporuke Vijeća, dok bi prema Povelji o oružanoj akciji trebalo odlučivati i njome upravljati Vijeće sigurnosti; Vijeće Lige moglo je, stoga, u tom smislu državama članicama uputiti tek preporuku, dok Vijeće sigurnosti o takvoj akciji odlučuje, za članice Organizacije obvezujućom odlukom; oružanu akciju prema slovu Povelje provode oružane snage Organizacije, dok je Paktom ona bila prepuštena *ad hoc* sastavljenim kontingentima oružanih snaga država članica; konačno, i sam razlog upotrebe sile Poveljom je određen znatno šire, pa dok je prema Paktu oružana akcija mogla nastupiti samo u slučaju rata protivnog odredbama Pakta, prema članku 39. Povelje ona može uslijediti u slučaju svake, diskrecijskom odlukom Vijeća sigurnosti utvrđene “prijetnje miru, narušenja mira ili čina agresije”.¹⁴ Na taj je način kolektivna sigurnost zamišljena člankom 11. Pakta,¹⁵ Poveljom postavljena znatno šire. No, članak 43., zamišljen kao svojevrsni *pactum de contrahendo*,¹⁶ spomenuli smo već, ostao je tek “mrtvo slovo”. “Međunarodna vojska” njime zamišljena nikada nije formirana, a Odbor vojnog štaba namijenjen da njome upravlja ostao je bez funkcije. Smionio zamišljena gotovo posvećena centralizacija sile unutar sustava Ujedinjenih naroda nije tako odmakla znatno dalje od pukih težnji osnivača Lige naroda.¹⁷ Čitav sustav kolektivne sigurnosti, Poveljom okvirno zamišljen, zbog izostanka političke volje država članica da ga privedu u život, ostao je bez “nadgradnje”. Štoviše, ne samo da centralizacija sile, ističe *Franck*, nije uspjela, već nisu pravno definirane

3) Les Membres de la Société conviennent, en outre, de se prêter l'un à l'autre un mutuel appui dans l'application des mesures économiques et financières à prendre en vertu du présent article pour réduire au minimum les pertes et les inconvénients qui peuvent en résulter. Ils se prêtent également un mutuel appui pour résister à toute mesure spéciale dirigée contre l'un d'eux par l'Etat en rupture de Pacte. Ils prennent les dispositions nécessaires pour faciliter le passage à travers leur territoire des forces de tout Membre de la Société qui participe à une action commune pour faire respecter les engagements de la Société.

4) Peut être exclu de la Société tout Membre qui s'est rendu coupable de la violation d'un des engagements résultant du Pacte. L'exclusion est prononcée par le vote de tous les autres Membres de la Société représentés au Conseil.” Za tekst Pakta vidi: *supra*, bilj. 8..

¹⁴ Vidi: FISCHER, G., “Article 42”, u: COT, J.-P., PELLET, A.(ur.), *La Charte des Nations Unies – Commentaire article par article*, Paris, Bruxelles, Economica, Bruylant, 1985, str. 706.

¹⁵ Članak 11. Pakta Lige naroda predviđao je: “[T]oute guerre ou menace de guerre, qu'elle affecte directement ou non l'un des Membres de la Société, intéresse la Société tout entière et (...) celle-ci doit prendre les mesures propres à sauvegarder efficacement la paix des nations.(...)” Za tekst Pakta vidi: *supra*, bilj. 8.

¹⁶ Odredba članka 43. Povelje predviđa:

“1) Da bi pridonijeli održavanju međunarodnog mira i sigurnosti, svi se članovi Ujedinjenih naroda obvezuju da će staviti na raspolaganje Vijeću sigurnosti, na njegov poziv i u skladu s posebnim sporazumom ili sporazumima, oružane snage, pomoć i olakšice, uključujući pravo prolaska, potrebne za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti.

2) Takav sporazum ili sporazumi određuju brojno stanje i vrste snaga, stupanj njihove pripravnosti i njihov opći raspored, kao i prirodno olakšica i pomoći koje treba pružiti.

3) O sporazumu ili sporazumima povest će se na poticaj Vijeća sigurnosti pregovori što je prije moguće. Njih sklapaju Vijeće sigurnosti i članovi, ili Vijeće sigurnosti i skupine članova, a države potpisnice treba da ih ratificiraju u skladu sa svojim ustavnim propisima.” Za tekst Povelje vidi: *supra*, bilj. 2.

¹⁷ Za neke zamisli osnivanja stalne međunarodne vojske unutar Lige naroda vidi npr.: Royal Institute of International Affairs, *International Sanctions*, London, New York, Toronto, Oxford University Press, 1938, str. 122-123; FROWEIN, J.A., “Article 43”, u: SIMMA, B.(ur.), *The Charter of the United Nations – A Commentary*, München, C.H. Beck, 1994, str. 637. Tako je u vrijeme nastanka Lige naroda Hadjiscos pisao: “[I] peut être nécessaire de faire appel aux sanctions militaires. Celles-ci ne seraient pas conçues, dans l'ordre international nouveau, comme un acte de guerre et retour à un passé aboli, mais comme un acte de force accompli au service du droit par la collectivité des nations.” HADJISCOS, D.N., *Les Sanctions Internationales de la Société des Nations*, sv. 1, Paris, Marcel Giard, 1920, str. 101. Spomenimo, međutim, da je glavni tajnik Ujedinjenih naroda Boutros Boutros-Ghali 1992. u svojoj Agendi za mir preporučio da Vijeće sigurnosti potakne pregovore u skladu s člankom 43. Povelje; vidi: Agenda for Peace, A/47/277-S/24111, 17 June 1992, para. 43.

ni pretpostavke njezine primjene.¹⁸ Tako, ne samo kvalifikacija u konkretnom slučaju (što bi bilo u skladu s člankom 39. Povelje), nego i pravno određenje samih pojmova “prijetnje miru”, “narušenja mira”, pa i “čina agresije” ostavljeno je *ad hoc* interpretaciji Vijeća sigurnosti kao političkog, ne pravnog organa. Uz to, izostao je i mehanizam utvrđivanja činjenica (tzv. “*fact-finding*”), pa ne čudi onda što se u slučaju oružanog sukoba, spomenuli smo već, najčešće sve strane pozivaju na samoobranu. Takvo stanje rezultiralo je u doktrini, ali i u praksi, krajnjim razilaženjima glede “ovlaštenika” na primjenu sile predviđene Poveljom. Mišljenja su se razlikovala od potpunog uvjetovanja upotrebe sile iz članka 42. djelovanjem “oružanih snaga Ujedinjenih naroda”,¹⁹ preko shvaćanja o separabilnosti članka 42. od članka 43.²⁰ (što je u praksi mirovnih operacija našlo svoju potvrdu), pa sve do argumentacije u prilog supsidijarnoj ovlaštenosti država članica, pa i njihovih regionalnih organizacija da, zbog izostanka centralizacije sile predviđene Poveljom, primjenu sile preuzmu u svoje ruke.²¹ Dok je za trajanja “hladnog rata” započetog već prvih godina postojanja Ujedinjenih naroda ravnoteža suprotstavljenih supersila, uvelike paralizirajući primjenu glave VII. Povelje, zastirala opasne nedostatke takva koncepta centralizacije sile unutar Organizacije, njegovim prestankom pitanje upotrebe sile, u prvom redu kao međunarodnopravne sankcije, unutar sustava Ujedinjenih naroda, a onda i na razini općeg međunarodnog prava, zapalo je u posvemašnju nesigurnost, kako glede uvjeta dopustivosti i ovlaštenja na njezinu primjenu, tako i glede njezine svrhe, pa i uopće pravne prirode i oblika. Pa ipak, unatoč svim manjkavostima sustava kolektivne sigurnosti predviđenog Poveljom, međunarodno je pravo ustrajalo na izakonjenju, pa i svojevrsnoj kriminalizaciji jednostrane upotrebe sile, posebice agresivnog rata u vidu „zločina protiv mira“. Uostalom, već je Versailleski mirovni ugovor u svom članku 227. i u tom smislu optužio njemačkog cara Wilhelma II., (doduše prvenstveno za povredu međunarodnog morala, a ne prava) te predvidio osnivanje peteročlanog međunarodnog suda (čije su članove trebale imenovati Francuska, Italija, Japan, Sjedinjene Američke Države i Ujedinjena Kraljevina) sa zadaćom da mu sudi.²² Do tog suđenja, međutim, nikad nije došlo jer je Nizozemska u koju se car bio sklonio, odbila njegovo izručenje. Međutim, razvojem ideje neposredne međunarodne kaznene odgovornosti pojedinca uslijedila su nakon Drugog svjetskog rata suđenja visokim dužnosnicima u Ratu poraženih sila – Njemačke i Japana. Uz ratne zločine i zločine protiv čovječnosti, u nadležnosti kako Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu, tako i „tokijskog“ Međunarodnog vojnog suda za Daleki Istok ušli su i zločini protiv mira, dakle i zločin agresije. Nakon okončanja nürnberških i tokijskih procesa, zahvaljujući desetljećima dugim nastojanjima prvenstveno Komisije Ujedinjenih naroda za međunarodno pravo na kodifikaciji tim procesima ustanovljenih načela, ali i na izradi nacrtu Kodeksa zločina protiv mira i

¹⁸ Vidi: FRANCK, Th.M., “Who Killed Article 2(4)? Or: Changing Norms Governing the Use of Force by States”, *AJIL*, sv. 64, br. 5, 1970, str. 811.

¹⁹ Vidi npr.: CASTAÑEDA, J., “Valeur juridique des résolutions des Nations Unies”, *RCADI*, sv. 129, 1970, str. 265-268.

²⁰ Vidi npr.: SEYERSTED, F., “United Nations Forces, Some Legal Problems”, *BYIL*, sv. XXXVII, 1961, str. 359-362 i 438-439; HIGGINS, R., *Problems and Process – International Law and How We Use It*, Oxford, Clarendon Press, 1995, str. 266; no zanimljiv je i Kelsenov zaključak: “Article 42 refers to ‘air, sea, or land forces’ without providing that these forces must be armed forces placed at the disposal of the Security Council by the Members.” KELSEN, H., *The Law of the United Nations*, London, Stevens & Sons Limited, 1950, str. 756.

²¹ Neka takva stajališta spominju npr. u svom članku Lobel i Ratner; vidi: LOBEL, J., RATNER, M., “Bypassing the Security Council: Ambiguous Authorizations to Use Force, Cease-Fires and the Iraqi Inspection Regime”, *AJIL*, sv. 93, br. 1, 1999, str. 130. Lavalle, međutim, ovdje vidi samo mogućnost da na temelju članka 53. stavka 1. Povelje Vijeće sigurnosti takvo ovlaštenje dade regionalnoj organizaciji, ali ne i državi; vidi: LAVALLE, R., “The Law of the United Nations and the Use of Force, under the Relevant Security Council Resolutions of 1990 and 1991, to Resolve the Persian Gulf Crisis”, *NYIL*, sv. XXIII, 1992, str. 33.

²² Za tekst Versailleskog ugovora vidi: *Reichs Gesetzblatt*, br. 140, 1919.

sigurnosti čovječanstva te na izradi nacrtu Statuta stalnoga Međunarodnog kaznenog suda,²³ definicija, pa i inkriminacija agresije našla je svoje mjesto u nekima od najznačajnijih dokumenata suvremenog međunarodnog prava, primjerice u Statutu Međunarodnog kaznenog suda,²⁴ ali i u tzv. „Deklaraciji sedam načela“ usvojenoj u Općoj skupštini Ujedinjenih naroda 1970.²⁵ i u Rezoluciji Opće skupštine Ujedinjenih naroda o definiciji agresije (A/3314(XXIX)) iz 1974.,²⁶ (premda ju u određenom smislu možemo pronaći i prije toga u trima Londonskim konvencijama iz 1933.),²⁷ baš kao i u regionalnim međunarodnopravnim dokumentima poput Akta Chapultepec,²⁸ Povelje Organizacije američkih država,²⁹ ili pak Ustavnog akta Afričke unije.³⁰ Slijedom toga, danas sa sigurnošću možemo ustvrditi kako jednostranoj upotrebi sile prema drugoj državi u pozitivnom međunarodnom pravu više nipošto nema mjesta na razini primarne norme, dakle u smislu pukog subjektivnog prava države. No, taj je zaključak od slabe koristi, ne samo prisjetimo li se stvarne prisutnosti i ranije spomenute brojnosti oružanih sukoba u posljednjih pola stoljeća, već i činjenice da je filozofska i teološka misao kako u Europi, tako i u drugim dijelovima svijeta u ratu oduvijek gledala (nužno) zlo.³¹ Daleko zanimljivijim stoga, a i korisnijim bit će okrenuti se „opravdanjima“ kojima države danas nastoje jednostranu upotrebu sile podvesti pod sadržaj neke „iznimne“, sekundarne međunarodnopravne norme, ili pak češće, uvjeriti međunarodnu zajednicu u njezino postojanje.

3. NEKA OPRAVDANJA JEDNOSTRANE UPOTREBE SILE - *EXCEPTIO FIRMAT REGULAM?*

Jedini oblik jednostrane upotrebe sile nedvojbeno dopušten u suvremenom međunarodnom pravu, kako u ugovornom, tako i u općem običajnom, jest samoobrana. To uostalom izrijeком potvrđuje i odredba članka 51. Povelje Ujedinjenih naroda navodeći kako: „Ništa u ovoj

²³ Za tekst spomenutih dokumenata vidi: United Nations, *The Work of the International Law Commission*, 5. izd., New York, 1996, str. 28-29, 142-149 te 168-170 i 214-239. U tom kontekstu mogli bismo spomenuti i nacrt Deklaracije o pravima i dužnostima država kojeg je Komisija izradila još na svom prvom zasjedanju 1949. godine te ga podnijela Općoj skupštini Ujedinjenih naroda; vidi: A/res./375(IV) Annex.

²⁴ Za tekst Statuta vidi: A/CONF.183/9, 17 July 1998. Vidi također i revidirani tekst Statuta upravo u pogledu definiranja zločina agresije kojeg je Revizijska konferencija usvojila konsenzusom na svom 13. plenarnom zasjedanju 11. lipnja 2010. (Resolution RC/Res.6 „The Crime of Aggression“).

²⁵ Deklaracija o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i suradnji između država u skladu s Poveljom Ujedinjenih naroda (A/2625(XXV) od 24. listopada 1970.) Za cjeloviti tekst Deklaracije na hrvatskom jeziku vidi u: LAPAŠ, D., ŠOŠIĆ, T.M.(ur.), *Međunarodno javno pravo – izbor dokumenata*, Zagreb, Pravni fakultet u Zagrebu, 2005, str. 52-59.

²⁶ Za cjeloviti tekst Rezolucije na hrvatskom jeziku vidi u: *ibid.*, str. 60-62.

²⁷ Za tekst spomenutih konvencija vidi: *Recueil des traités – Traités et Engagements internationaux enregistrés par le Secrétariat de la Société des Nations*, br 148.

²⁸ Za tekst vidi u: KAPTEYN, P.J.G., KOOIJMANS, P.H., LAUWAARS R.H., SCHERMERS, H.G., LEEUWEN BOOMKAMP, M. van (ur.), *International Organization and Integration*, The Hague, Boston, London, Martinus Nijhoff Publishers, 1983, II.E.1.a.

²⁹ Za tekst vidi u: *ibid.*, II.E.1.d.

³⁰ Za tekst Ustavnog akta Afričke unije vidi: www.africa-union.org/About_AU/Constitutive_Act.htm (16.09.2010.).

³¹ Vidi npr.: WILKES, G., „Judaism and Justice in War“, u: ROBINSON, P., *Just War in Comparative Perspective*, Burlington, Ashgate, 2003., str. 16-17; WEBSTER, Fr.A.F.C., „Justifiable War in Eastern Orthodox Christianity“, u: *ibid.*, str. 47; HARRIS, E.J., „Buddhism and the Justification of War: A Case Study from Sri Lanka“, u: *ibid.*, str. 100; SINGH, G., „Sikhism and Just War“, u: *ibid.*, str. 129; KANE, Th.M., „Inauspicious Tools: Chinese Thought on the morality of Warfare“, u: *ibid.*, str. 148. KOTZSCH, L., *The Concept of War in Contemporary History and International Law*, Genève, Librairie E. Droz, 1956, str. 19-41. Vidi i: SINGH, N., „The Distinguishable Characteristics of the Concept of the Law as it Developed in Ancient India“, u: BOS, M., BROWNLIE, I.(ur.), *Liber Amicorum for Lord Wilberforce*, Oxford, Clarendon Press, 1987, str. 92.

Povelji ne dira u prirodno pravo individualne ili kolektivne samoobrane u slučaju oružanog napada na nekog člana Ujedinjenih naroda sve dok Vijeće sigurnosti ne poduzme mjere potrebne za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti. (...)“³² Jednostrana upotreba sile u samoobrani, pa i onoj „kolektivnoj“, ostala je tako, prema slovu Povelje, jedinom iznimkom njome uspostavljenoj centralizaciji sile u okviru svjetske organizacije - Ujedinjenih naroda. No, zadaća pravnikova bila bi laka kada bi život slijepo slijedio norme koje stvorimo. Naprotiv, barem u međunarodnom pravu nerijetko svjedočimo gotovo obrnutom procesu u kojem uloga pravnikova katkad više sliči znanstvenicima u prirodnim znanostima koji slijede i opisuju zbivanja i procese koji se uvelike odvijaju neovisno od njih. Svojom horizontalnom, nehijerarhijskom strukturom i autonomijom svojstvenom njegovim normama, međunarodno je pravo zato gotovo idealan „laboratorij“ normativnih znanosti u kojem efikasnost norme biva prepuštena funkcionalnosti utjelovljenoj u interesima njezinih tvoraca-adresata. U takvom okruženju svojevrstnog normativnog „prirodnog odabira“ život norme nije lak pa već kakav-takav *opinio iuris*, uobličena barem u izostanku izričitog protivljenja njezinoj dispoziciji, može se doimati „znakom života“. Slično je, čini se i s našom kogentnom normom zabrane jednostrane upotrebe sile izvan samoobrane. Naime, baš kao što smo samoobrani ostavili mjesta u obliku iznimke – dakle na razini sekundarne norme kao odgovora „u slučaju oružanog napada“, slično i države - adresati spomenute zabrane - vođene svojim interesima nastoje na istoj razini proširiti navedenu iznimku, ili pak stvoriti nove. Pokušajmo u nastavku, koliko nam opseg ovoga rada to dopušta, prikazati tek neka od takvih nastojanja slijedeći praksu država u otprilike posljednjih pola stoljeća u pogledu jednostrane upotrebe sile.

3.1. Ekstenzivna tumačenja prava na samoobranu

Slično kao i doktrina kaznenog prava, i međunarodnopravna se doktrina morala suočiti s realnošću koja katkad poznaje okolnosti u kojima započinjanje samoobrane tek u trenutku kada je protupravni napad doista započeo bitno umanjuje ili čak minimizira njezine izgleda. Otud se i u doktrini međunarodnog prava pojavilo shvaćanje o potrebi „širenja“ granica samoobrane u smislu tzv. „anticipatorne samoobrane“ koja prethodi stvarnom započinjanju napada, no ipak nastupa onda kada je objektivno posve sigurno da protupravni napad neizostavno i neposredno slijedi, a njegov bi stvarni početak bitno umanjio izgleda za samoobranu. Takvo shvaćanje bilo je posebice prisutno u međunarodnopravnoj doktrini u vrijeme „hladnog rata“ kada je prijetnja napada nuklearnim oružjem gotovo savršeno udovoljavala spomenutim uvjetima.³³ Prestanak „hladnog rata“ i imanentne opasnosti nuklearnog rata dviju supersila, međutim, nipošto nije doktrinu anticipatorne samoobrane učinio zastarjelom. Naprotiv, širenje granica samoobrane, kako vremenskih, tako i sadržajnih, tek je uslijedilo u novim okolnostima „unipolarnog svijeta“. Tzv. „rat protiv terorizma“ kojim su se Sjedinjene Države kao jedina preostala supersila okomile podjednako na terorističke organizacije poput Al-Qaide, kao i na države koje su ocijenile kao „osovinu zla“,³⁴ uvelike se zasnivao na ideji ekstenzivnog tumačenja prava na samoobranu. Nastali su tako i pojmovi „preemptivne“ i „preventivne“³⁵ samoobrane čija su razumijevanja, dokraja poznata zacijelo

³² Za tekst Povelje vidi: *supra*, bilj. 2.

³³ Vidi npr.: HENKIN, L., *How Nations Behave – Law and Foreign Policy*, New York, Columbia University Press, 1979, str. 144.

³⁴ Tako bivši američki predsjednik G.W. Bush govori o tzv. „osovini zla“ („*axis of evil*“) koja, posve arbitrarno definirana, obuhvaća više od 60 država koje „podupiru terorizam“. Vidi npr.: PELLET, A., TZANKOV, V., „Can a State Victim of a Terror Act Have Recourse to Armed Force?“, *Humanitäres Völkerrecht*, sv. 17, br. 2, 2004, str. 71.

³⁵ Zanimljiv je u tom kontekstu i kritički pristup kojeg donosi Condorelli; vidi: CONDORELLI, L., „Conclusion générale: quelques remarques peu...concluantes“, u: CANNIZZARO, E., PALCHETTI, P.(ur.), *Customary*

samo njihovim tvorcima, išla i tako daleko da su za svoj cilj postavljala spriječiti potencijalnog neprijatelja da ikada u budućnosti više može predstavljati prijetnju.³⁶ Uostalom, jedino u tom smislu čini se mogućim danas sagledati napad Sjedinjenih Država i nekolicine njihovih saveznika na Irak 2003. godine, budući da, unatoč svrgavanju iračke vlasti silom i višegodišnje okupacije te zemlje, navodno oružje za masovno uništenje koje je bilo povod takve „samoobrane“, čak i po službenom priznanju spomenutih država koje su se od njega „preventivno branile“, nikada nije pronađeno. Pokušaji opravdanja „agresije na Irak“³⁷ mogli su uslijediti potom, dakako, samo u smislu pravdanja protupravnosti „legitimnošću“,³⁸ dakle transponiranjem sukoba delinkventa s pravom na razinu „sukoba“ prava s (vlastitim) moralom. Jednako tako, širenje granica samoobrane u novije doba išlo je i tako daleko da se samoobranom nastojala opravdati i jednostrana upotreba sile na području druge države, no usmjerena protiv terorističke organizacije koja ondje navodno djeluje. Tako su, primjerice, svoj zračni napad na selo Damadola u sjeverozapadnom Pakistanu u kojem je 18 ljudi, pakistanskih državljana – uključujući žene i djecu – izgubilo svoje živote, Sjedinjene Države opravdavale pozivanjem na samoobranu navodeći kao cilj udara terorističku organizaciju Al-Qaidu, štoviše ubojstvo Aymana al-Zawahirija – jednoga od njezinih vodećih ljudi,³⁹ a ne Pakistan. Pa ipak, takva „separabilnost“ u pozitivnom međunarodnom pravu koje agresiju, pa onda i samoobranu, vezuje, čak i u obliku tzv. „indirektno agresije“, samo uz državu, nije poznata.⁴⁰ Napokon, američko bombardiranje libijskih gradova Tripolija i Bengehazija 15. travnja 1986. zbog navodne ugroženosti američkih građana „libijskim terorizmom“, koje je čak bilo osuđeno u rezoluciji Opće skupštine Ujedinjenih naroda A/41/38, od 20. studenog 1986., kao i očita američka odmazda bombardiranjem ciljeva u Sudanu i Afganistanu zbog bombaških napada na američke ambasade u Keniji i Tanzaniji 1998., svakako su među najneuvjerljivijim primjerima pokušaja širenja pravnih granica samoobrane. Naime, premda su Sjedinjene Države pokušale, primjerice, spomenutu akciju 1998. okvalificirati kao samoobranu, istinski cilj akcije, navodi *Murphy*, bio je ubiti Usamu bin Ladenu te što više njegovih suradnika.⁴¹ Tako napokon, reći će netko, o efikasnosti naše kogentne norme o zabrani jednostrane upotrebe sile sa svoje strane mogu govoriti i već u doktrini prisutne „kodifikacije“ načela prema kojima su primjerice, Sjedinjene Države spremne pribjeći takvoj upotrebi sile. Tako, u obliku tzv. „Clintonove doktrine“ kao takva načela Stevenson izdvaja: 1) obranu vitalnih interesa Sjedinjenih Država, za čiju obranu svaki oblik upotrebe sile dolazi u obzir; 2) za obranu bitnih (ali ne vitalnih) interesa, dolazi u obzir upotreba sile razmjerna njihovoj važnosti; 3) u svim slučajevima kada postoje jasni politički i vojni ciljevi takve upotrebe sile; 4) kada postoje jasni kriteriji za ocjenu uspješnosti takve akcije; te 5) kada

International Law on the Use of Force – A Methodological Approach, Leiden, Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2005, str. 329-330.

³⁶ Vidi npr.: ROSTOW, E.V., „Until What? Enforcement Action or Collective Self-Defence?“, *AJIL*, sv. 85, br. 3, 1991, str. 514-516.

³⁷ CONDORELLI, *op. cit.*, (bilj. 35), str. 330.

³⁸ Vidi npr.: SLAUGHTER, A.-M., „An American Vision of International Law?“, *ASIL Proceedings*, 2003, str. 125-131.

³⁹ Detaljnije vidi npr.: „U.S. airstrike targeting Ayman al-Zawahiri leaves 18 dead in Pakistani village“; http://en.wikinews.org/wiki/18_killed_in_U.S._air_strike_on_village_in_Pakistan (19.3.2006) . Vidi i: „Pakistan protests airstrike“; <http://www.cnn.com/2006/WORLD/meast/01/14/alqaeda.strike/> (20.3.2006).

⁴⁰ Detaljnije vidi: LAPAŠ, D., „What does the “war against terrorism” tell us about the contemporary concept of international legal personality?“ BECKER, S.W., DERENČINOVIĆ, D.(ur.), *International Terrorism: The Future Unchained?*, Zagreb, University of Zagreb Faculty of Law, 2008, pp. 115-132.

⁴¹ Vidi: MURPHY, S.D., „Contemporary Practice of the United States Relating to International Law“, *AJIL*, sv. 93, br. 1, 1999, str. 162-163. U prilog toj tvrdnji govori i izjava tadašnjeg američkog predsjednika Clintona iz televizijskog obraćanja naciji: „*The United States does not take this action lightly. Afghanistan and Sudan have been warned for years to stop harboring and supporting these terrorist groups. But countries that persistently host terrorists have no right to be safe havens.*“ Za tekst Izjave vidi u: *ibid.*, str. 162.

postoji za nju dostatna podrška američke javnosti i Kongresa.⁴² Pa ipak, premda takve iznimke nesumnjivo sužavaju polje primjene gornje primarne prohibitorne norme, treba primijetiti da svi navedeni pokušaji njihova pravnog utemeljenja ostaju i dalje na razini sekundarne, čak već postojeće međunarodnopravne norme (spomenute odredbe članka 51. Povelje), koliko god neuvjerljiva bila odnosna širenja granica njezine primjene. Međutim, neki od suvremenih slučajeva jednostrane upotrebe sile daleko će teže naći svoje pravno utemeljenje, čak i u ekstenzivnom tumačenju prava na samoobranu.

3.2. Upotreba sile u procesu dekolonizacije

Europski kolonijalizam čak i u vrijeme Ujedinjenih naroda, dakle u procesu dekolonizacije, dao je brojne primjere jednostrane upotrebe sile – kako od strane ovisnih zemalja čiji su narodi nerijetko morali posegnuti i za upotrebom sile kako bi se oslobodili vlasti europskih kolonijalnih sila koje su njima upravljale, tako i od strane samih kolonijalnih upraviteljica koje su, unatoč protivljenju Ujedinjenih naroda čije su u pravilu i same bile članice, nastojale silom pod svojom vlašću zadržati zemlje i narode kojima su upravljale. Neke od njih, poput primjerice Portugalu, Ujedinjeni su narodi pokušali i sankcionirati u smislu ranije spomenutih mjera iz glave VII. Povelje zbog otpora procesu dekolonizacije,⁴³ dok se pak Južna Afrika i doista našla pogođena takvim sankcijama zbog svog odbijanja da napusti bivše mandatsko područje Jugozapadne Afrike (Namibije).⁴⁴ Istodobno, na općenitoj razini međunarodno je pravo reagiralo priznanjem oslobodilačkih pokreta kao međunarodnopravnih subjekata, a njihove oslobodilačke borbe kao međunarodnog oružanog sukoba ukazujući time jasno da je dekolonizacija pitanje međunarodnog prava, a nipošto unutrašnja stvar država kolonijalnih upraviteljica.⁴⁵ U navedenom kontekstu mogli bismo tako spomenuti čitav niz primjera jednostrane upotrebe sile poput francusko-vijetnamskog rata 1945-1954. u kojem je Francuska, uz znatnu financijsku pomoć Sjedinjenih Država,⁴⁶ pokušala spriječiti osamostaljenje te svoje bivše kolonije. Sličnu svrhu imali su i drugi francuski ratovi toga vremena, poput onoga u Tunisu 1952-1956., Maroku 1953-1956., ili Alžiru 1954-1962. Dakako, i druge su europske kolonijalne sile bez puno dvojbe pribjegavale oružanoj sili ne bi li sačuvalе svoje kolonije, ne mareći mnogo za spomenutu kogentnu zabranu jednostrane upotrebe sile iz Povelje Ujedinjenih naroda, uostalom baš kao ni za nastojanja te svjetske organizacije u procesu dekolonizacije. Možemo tako spomenuti i nizozemski rat u Indoneziji

⁴² Vidi: STEVENSON, Ch.A., "The Evolving Clinton Doctrine on the Use of Force", *Armed Forces & Society*, sv. 22, br. 4, 1996, str. 511-512.

⁴³ Tako je, primjerice, sredinom 1960-ih Opća skupština pozivala države članice na primjenu mjera sadržanih u članku 41. prema Portugalu zbog njegovog odbijanja sudjelovanja u procesu dekolonizacije glede njegovih afričkih kolonija (vidi npr.: A/res./2107(XX), od 21. prosinca 1965.), pozivajući istodobno i Vijeće sigurnosti na izravnu primjenu članka 41. Vijeće sigurnosti, međutim, preporuke Opće skupštine nije prihvatilo, već je u dvjema rezolucijama (S/res./180(1963) i S/res./218(1965)) bez pozivanja na glavu VII. Povelje, samo pozvalo države da Portugalu uskrate pomoć (uključujući i oružje i vojnu opremu) kojom bi nastavio kršiti pravo na samoodređenje narodâ tih kolonija.

⁴⁴ Detaljnije vidi: LAWTHER JOHNSON, D., "Sanctions and South Africa", *Harvard International Law Journal*, sv. 19, br. 3, 1978, str. 902-903, 908-909, 911-916, te 930. Sankcije su uvedene rezolucijom Vijeća sigurnosti S/res./418(1977) kao parcijalne, no u narednim su godinama znatno proširene nizom rezolucija (npr. S/res./558(1984), S/res./569(1985), S/res./591(1986)).

⁴⁵ U tom smislu Opća je skupština Ujedinjenih naroda oslobodilačke pokrete definirale šire obuhvaćajući tim pojmom sve one pokrete koji se bore protiv „kolonijalne dominacije, strane okupacije i rasističkih režima“; vidi: A/res./3103(XXVIII) od 11. prosinca 1973. Također, vidi i odredbu članka 1. stavka 4. Dopunskog protokola I. Ženevskim konvencijama, o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba; *NN-MU*, br. 5, 1994.

⁴⁶ Vidi: WEISBURD, A.M., „Consistency, Universality, and the Customary Law of Interstate Force“, u: CANNIZZARO, PALCHETTI, (ur.), *op. cit.*, (bilj. 35), str. 35.

1945-1949. u kojem je Indonezija izborila nezavisnost, ali i britanski rat u Južnom Jemenu 1963-1967., kao i ciparski sukob 1955-1959., baš kao i portugalski rat u Angoli i Gvineji-Bisau 1961-1974., ili pak u Mozambiku 1964-1974. S druge pak strane, kao svojevrsna naličja nekih od tih sukoba javljaju se spomenute oslobodilačke borbe vođene od strane oslobodilačkih pokreta kolonijalnih naroda za oslobođenje od kolonijalne vlasti, ali i od rasističkih režima, u skladu s njihovim ekstenzivnim poimanjem od strane Ujedinjenih naroda.⁴⁷ Legitimnost takve borbe, a time i dopustivost jednostrane upotrebe sile bila je priznata tako primjerice Narodnoj organizaciji Jugozapadne Afrike (SWAPO), Afričkoj stranci za nezavisnost Gvineje i Kapverdskih otoka (PAIGC), Patriotskom frontu u Zimbabwewu, kao i Afričkom nacionalnom kongresu (ANC) u Južnoj Africi ili pak Palestinskoj oslobodilačkoj organizaciji (PLO) i dr., predstavljajući sa svoje strane također svojevrsnu iznimku spomenutoj općoj zabrani jednostrane upotrebe sile.

3.3. Suvremeni ratovi zbog teritorija

Nema sumnje da je najveći broj ratova između država kroz povijest ipak vođen izravno ili neizravno s ciljem proširenja državnog područja, čak i onda kada su naizgled imali druge ciljeve. Tako i neki od suvremenih ratova, premda su se zbili u kontekstu procesa dekolonizacije, zapravo su bili sukobi zbog teritorija. U tom smislu mogli bismo promatrati i kasniji indonezijsko-nizozemski sukob 1960-1962. u kojem su se te dvije države našle u borbi za vlast nad Zapadnim Iranom, slično kao i sukob Indije i Portugala 1961. pokrenut indijskim samovoljnim zaposjedanjem portugalske enklave Goe, zaodjevenim borbom protiv kolonijalizma. I ovdje je međunarodno pravo u valu dekolonizacije previdjelo još jednu „iznimku“ zabrani jednostrane upotrebe sile te je zapravo izostankom jasnijeg određenja prema njoj, u budućim slučajevima „legalitet“ prepustilo odnosu snaga. Argentinsko-britanski rat za Falklandsko otočje (Malvine) 1982. s druge je strane to jasno pokazao. Premda je u njemu pravnu analogiju sa slučajem Goe nemoguće ne primijetiti, odnosi snaga država u sukobu ovdje su bili bitno drukčiji, pa je drukčiji, dakako, bio i njegov ishod. Nasuprot slabom Portugalu, ovdje se kao kolonijalna upraviteljica našla Ujedinjena Kraljevina, što je bilo dovoljno da faktički ishod rata započetog argentinskom invazijom na Otočje bude u korist „zabrane jednostrane upotrebe sile“ nasuprot „pravilima dekolonizacije“. Donekle u sličnom kontekstu dekolonizacije javilo se i indonezijsko zauzimanje Istočnog Timora 1975. godine. Tumačeći povlačenje portugalske kolonijalne vlasti s tog područja derelikcijom, Indonezija je, protivno ne samo pokušaju proglašenja nezavisnosti Istočnog Timora u studenom 1975., već i protivno pravilima međunarodnog prava u pogledu dekolonizacije, posebice prava kolonijalnih naroda na samoodređenje, oružanom silom okupirala tu zemlju proglašivši je dijelom Indonezije. Nažalost, takvo nesumnjivo protupravno teritorijalno osvajanje nije doživjelo jedinstvenu osudu u međunarodnoj zajednici, a kamoli neku ozbiljniju sankciju upravljenu na zaštitu efikasnosti povrijeđenih primarnih međunarodnopravnih normi. Unatoč osudi indonezijskog postupka u rezolucijama Vijeća sigurnosti i Opće skupštine Ujedinjenih naroda, sankcije Indoneziji nisu uslijedile, već su štoviše protiv spomenute osude glasovale sve članice ASEAN-a osim Singapura, kao i Japan, Indija i Saudijska Arabija.⁴⁸ Pa ipak, 2002. godine, nakon promjene indonezijske politike i referenduma stanovništva, Istočni Timor stekao je napokon samostalnost te ubrzo i ušao u članstvo Ujedinjenih naroda. Nažalost, Tibet nije imao tu sreću. U svibnju 1951., kineska je vojska izvršila invaziju na Tibet i proglasila ga dijelom NR Kine pozivajući se na odnos protektorata u kojem se Tibet nalazio prema Kini od kraja 18. pa sve do početka 20. stoljeća.

⁴⁷ Vidi: *supra*, bilj. 45.

⁴⁸ Detaljnije vidi: WEISBURD, *op. cit.*, (bilj 46), str. 48.

Kinesko zaposjedanje i aneksija Tibeta u Ujedinjenim su narodima, međutim, doživjeli tek moralnu osudu, i to više zbog nasilja kojeg je kineska vojska provodila na tom području, posebice prema civilnom stanovništvu, nego zbog činjenice jednostrane upotrebe sile protivne ne samo spomenutim pokušajima njezina izakonjenja u suvremenom međunarodnom pravu, naročito u sustavu Ujedinjenih naroda, već i protivne pravu naroda na samoodređenje koje je upravo u to vrijeme postajalo pravnim temeljem procesa dekolonizacije i uopće osamostaljenja upravo područja u odnosima ovisnosti, posebice nesamoupravnih područja i područja pod starateljstvom.⁴⁹ Pa ipak, čini se da je i ovdje opet „načelo oportuniteta“ prevladalo nad načelom legaliteta, ostavljajući nezavisnost Tibeta prošlosti. Slučaj Zapadne Sahare donekle je sličan nekim ranije opisanim. Nakon španjolskog napuštanja te svoje bivše kolonije uslijed nastojanja oslobodilačkog pokreta POLISARIO za njezinim osamostaljenjem, Mauritanija i Maroko odlučili su silom zauzeti i između sebe podijeliti to područje. Unatoč činjenici što je POLISARIO 1976. proglasio nezavisnost Saharske Demokratske Arapske Republike koju je potom priznalo 70-ak država te je čak bila primljena i u članstvo Organizacije afričkog jedinstva, rat se nastavio. Čak i nakon što se Mauritanija povukla te 1979. i priznala Saharsku Demokratsku Arapsku Republiku, Maroko je nastavio borbu ostvarivši faktičnu vlast na gotovo cjelokupnom tom području.⁵⁰ Unatoč političkim nastojanjima, posebice unutar Ujedinjenih naroda, oko političkog rješenja takvog nesumnjivo protupravnog stanja, ono do danas nije okončano. U kontekstu jednostrane upotrebe sile u cilju teritorijalnog osvajanja možemo u razdoblju Ujedinjenih naroda spomenuti još barem četiri slučaja: sjevernokorejsku agresiju na Južnu Koreju 1950., agresiju Somalije na Etiopiju 1977., kao i iračku agresiju na Iran 1980. te na Kuvajt 1990. godine. Kada je 1950. sjevernokorejska vojska, potpomognuta NR Kinom i Sovjetskim Savezom prešla granicu Južne Koreje okupiravši velik dio njezina područja, zemlje „zapadnog bloka“ na čelu sa Sjedinjenim Državama jasno su se usprotivile takvom teritorijalnom osvajanju koje je težilo prekrajanju „hladnoratovskom“ podjelom uspostavljenih granica. Ujedinjeni narodi, međutim, zbog istovjetnih podjela među stalnim članicama Vijeća sigurnosti nisu bili u mogućnosti aktivirati sustav kolektivnih mjera predviđen upravo za takve slučajeve odredbama glave VII. Povelje. Opća je skupština doduše predlagala primjenu sankcija prema Sjevernoj Koreji, pa i njezinom savezniku NR Kini,⁵¹ te je, štoviše, zbog blokiranosti Vijeća sigurnosti sovjetskim nesudjelovanjem, usvajanjem rezolucije 377A(V) od 3. studenog 1950. (tzv. *Uniting for Peace Resolution*) bila formirala i čitav paralelni, zamjenski sustav kojim bi se, doduše tek sa snagom preporuke, omogućila primjena kolektivnih vojnih mjera protiv narušitelja mira odnosno agresora. No, oružana akcija zapadnih zemalja koja je uslijedila radi suzbijanja sjevernokorejske agresije nije uistinu bila akcija Ujedinjenih naroda, već tek kolektivna samoobrana Južne Koreje koju su Ujedinjeni narodi samo preporučili, pa i donekle pokušali koordinirati. Akciju su, međutim, stvarno provodile zainteresirane države predvođene Sjedinjenim Američkim Državama.⁵² Tako zapravo, jedino „ovlaštenje“ kojeg je odnosnim

⁴⁹ Štoviše, slučaj nepriznavanja Južne Rodezije od strane Ujedinjenih naroda, nastale pokušajem „zaobilaženja“ prava na samoodređenje cjelokupnog stanovništva Rodezije, pokazat će, primjećuje Gowlland-Debbas, čak da su pravo na samoodređenje te međunarodnopravne norme vezane uz proces dekolonizacije prihvaćeni kao svojevrsni *lex superior* u odnosu na načelo efektivnosti kao pretpostavku za nastanak države. Vidi: GOWLLAND-DEBBAS, V., „Collective Responses to the Unilateral Declarations of Independence of Southern Rhodesia and Palestine: An Application of the Legitimizing Function of the United Nations” *BYIL*, sv. 61, 1990, str. 136. Slično zaključuje i Crawford; vidi: CRAWFORD, J., *The Creation of States in International Law*, Oxford, Clarendon Press, 1979, str. 106.

⁵⁰ Detaljnije vidi: WEISBURD, *op. cit.*, (bilj 46), str. 46-47.

⁵¹ Vidi npr.: A/res./500(V), od 18. svibnja 1951.

⁵² Vidi: FROWEIN, J.A., „Article 42”, u: SIMMA (ur.), *op. cit.*, (bilj. 17), str. 630. U potvrdu tomu govori i rezolucija Vijeća sigurnosti S/83(1950), od 27. lipnja 1950. u kojoj stoji: “The Security Council (...) [r]ecommends that the Members of the United Nations furnish such assistance to the Republic of Korea as may

državama Vijeće sigurnosti uistinu dalo jest ono da njihovo zajedničko zapovjedništvo tijekom provođenja vojnih operacija protiv sjevernokorejskih snaga može, želi li to, uz nacionalne, koristiti i zastavu Ujedinjenih naroda (S/res./84(1950), para. 5.), dok je pravni temelj akcije ostao u samoobrani – člankom 51. Povelje doduše predviđenoj, ali i dalje decentraliziranoj, jednostranoj upotrebi sile. Slično sjevernokorejskoj agresiji, u srpnju 1977. somalijska je vojska prešla granicu Etiopije s ciljem osvajanja pokrajine Ogaden u kojoj su već djelovale separatističke oružane skupine somalijske etničke pripadnosti. Umjesto jedinstvene osude agresije i Poveljom predviđene kolektivne reakcije Ujedinjenih naroda, somalijska je agresija podijelila države članice sukladno onodobnoj blokovskoj podjeli. Zahvaljujući većoj pomoći sklonih joj država, Etiopija se uspjela obraniti protjeravši u ožujku 1978. somalijske trupe sa svog područja, premda se borba sa somalijskim separatistima nastavila i dalje sve do 1988. kada je napokon potpisan mirovni ugovor između dviju država.⁵³ Također, u kontekstu ovog rada nesumnjivo je zanimljiv i iračko-iranski rat 1980-1988. U rujnu 1980. godine iračka je vojska napala Iran s ciljem izmjene granice na području Shatt al Arab utvrđene ugovorom dviju država iz 1975. godine. Zacijelo su opasnost koju je, posebice „zapadni svijet“, ali i neke arapske države osjećao od novog iranskog revolucionarnog režima, naročito nakon tzv. „teheranske talačke krize“ 1979.,⁵⁴ a onda dakako i „hladnoratovska“ podjela svijeta, pridonijeli izostanku ozbiljnije reakcije unutar Ujedinjenih naroda na očitu iračku agresiju. Štoviše, Sjedinjene su Države i aktivno pomagale Irak u tom ratu. Reakcije Ujedinjenih naroda, međutim, uslijedile su tek 1982. kada je iranska vojska, protjeravši iračku sa svog područja, u protunapadu prešla na irački teritorij. Tek se tada Vijeće sigurnosti oglasilo rezolucijom 514(1982) tražeći od obiju strana u sukobu da se povuku unutar granica svojih država, da bi tek pet godina kasnije o tome donijelo obvezujuću rezoluciju 598(1987) na temelju glave VII. Povelje ustanovivši prijetnju „međunarodnom miru i sigurnosti“, no bez ikakve konkretnije akcije u smislu odredbi spomenute glave. Sve to, dakako, nije zaustavilo rat. Neprijateljstva su okončana tek 1988. godine čime je Iran dobio tražene reparacije, pa i ostvario malo teritorijalno proširenje, no sve to uz ogromne ljudske i materijalne žrtve na obje strane. Međutim, iračka agresija na Kuvajt u osvjet posthladnoratovskog doba, u kolovozu 1990. izazvala je daleko više od puke osude od strane Ujedinjenih naroda. Uz sankcije koje je počevši od rezolucije 670(1990) Vijeće sigurnosti nametnulo Iraku, dojučerašnji zainteresirani „hladnoratovski“ suparnici – među kojima Francuska, Sjedinjene Države, Sovjetski Savez i Ujedinjena Kraljevina, pronašavši uporište u rezoluciji Vijeća sigurnosti 678(1990) i njezinom ovlaštenju na upotrebu „svih nužnih sredstava“, priskočili su u „kolektivnu samoobranu“ već od strane iračke vojske posve okupiranom Kuvajtu te su ubrzo, protjeravši iračku vojsku s kuvajtskog područja, oslobodili Kuvajt. Takva snažna reakcija na agresiju probudila je tada vjeru kako su s okončanjem „Hladnog rata“ odredbe glave VII. Povelje možda napokon stekle uvjete da zažive. Nažalost, kasnije su godine razbile tu nadu. Osim što je suzbijanje iračke agresije ostao izolirani slučaj takvog međunarodnog „konsenzusa“ u otporu očitom agresoru, treba primijetiti da ni ta akcija formalno nije odmakla dalje od slične pomoći Južnoj Koreji u opisanom slučaju sjevernokorejske agresije 1950. godine. Umjesto aktiviranja sustava kolektivne sigurnosti predviđenog odredbama glave VII. Povelje, sve se i opet svelo tek na „kolektivnu samoobranu“ predviđenu njezinim člankom 51., čime je toliko željena centralizacija sile u sustavu Ujedinjenih naroda ponovno izostala ustupivši mjesto „prirodnom pravu države“ da

be necessary to repel the armed attack and to restore international peace and security in the area.” Vidi i: S/res./84(1950).

⁵³ Detaljnije vidi: WEISBURD, *op. cit.*, (bilj 46), str. 49.

⁵⁴ Zadržavanje američkog diplomatskog i konzularnog osoblja u Teheranu kao talaca u vrijeme iranske islamske revolucije bilo je i predmet spora SAD-a i Irana pred Međunarodnim sudom; vidi: United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, *I.C.J. Reports* 1980., str. 3.

se brani (ako to može), kada prosudi da je napadnuta.⁵⁵ Dakako, izneseni primjeri samo su neki od slučajeva jednostrane upotrebe sile u razdoblju Ujedinjenih naroda, a neke od njih, vidjeli smo, nije posve lako smjestiti u tek jedan od oblika za koje smo se odlučili u pokušaju sistematizacije u ovome radu. Jednako tako, uz opisane, mogli bismo navesti i čitav niz drugih slučajeva jednostrane upotrebe sile u kojima su se strane koje su s njezinom primjenom započele pozivale na zaštitu vlastite „teritorijalne cjelovitosti“, potrebu „korekcije“ granica, kao i na zaštitu skupina svoje etničke pripadnosti na području koje je primjerice uslijed raspada države (npr. SFR Jugoslavije 1991.), ili pak odcjepljenja (npr. Eritreje od Etiopije 1993.) stjecalo samostalnost. No, opseg ovog rada traži da krenemo dalje u nastojanju da prikazemo i druge oblike, a onda i pokušaje opravdanja jednostrane upotrebe sile u suvremenom međunarodnom pravu.

3.4. Upotreba sile s ciljem promjene vlasti druge države

Kako bismo uopće mogli govoriti o navedenom obliku jednostrane upotrebe sile, neophodno je podsjetiti se na dva temeljna načela koja u tom kontekstu poznaje suvremeno međunarodno pravo. Jedno od njih jest načelo zabrane intervencije u unutrašnje poslove druge države, koje je, uostalom i jedno od temeljnih načela na kojima počiva međunarodnopravni poredak kakvog poznajemo od Westfalskog mira 1648. do danas.⁵⁶ Drugo je načelo, međutim, načelo efektiviteta kojim međunarodnopravna doktrina pristupa pojmu „vlade“. Tako, za međunarodno pravo vlada neke države je „vlada *de facto*“, dakle ono tijelo koje stvarno u nekoj državi obavlja tu funkciju.⁵⁷ Sam način njezina dolaska na vlast, pa i njezina legitimnost izvan s interesa međunarodnog prava. Međunarodno pravo, stoga, tek ostavlja drugim državama da, žele li to, novu, neustavnim putem na vlast dođu, priznaju ili ne, ili čak još općenitije, da s nekom vladom po svojoj volji održavaju pravne odnose. Polazeći, dakle, s tih općih postavki međunarodnopravne doktrine bit će lakše prosuđivati pokušaje iznalaženja sekundarnih normi upravljenih na opravdanje još jedne iznimke našoj primarnoj normi zabrane jednostrane upotrebe sile. „Hladni rat“ ostavio je međunarodnopravnoj znanosti u sjećanje jednu od najbizarnijih doktrina nazvanu (kao uostalom i mnoge druge prije i poslije) po imenu svoga tvorca, po sovjetskom vođi Leonidu Brežnjevu „brežnjevljevom doktrinom“ ili „doktrinom socijalističkog samoodređenja“. Ta je doktrina bila pokušaj od strane Sovjetskog Saveza za međunarodnopravnim priznanjem njegova interesa za intervencijom u državama „istočnog bloka“, prvenstveno u Istočnoj Europi, a radi zaštite socijalističkog uređenja u tim državama pozivanjem na tvrdnju da su odnosne države i njihovi narodi jednom zauvijek „konzumirali“ svoje pravo na samoodređenje „izabravši“ socijalističko društveno uređenje i pripadnost „istočnome bloku“. Međunarodno pravo, dakako, nikada nije prihvatilo takvu doktrinu, no ona je unatoč tome Sovjetskom Savezu služila kao „opravdanje“ za upotrebu sile u gušenju svakog pokušaja oslobođenja tih država od njegova utjecaja, kao npr. u slučaju vojne intervencije i svrgavanja vlasti u Mađarskoj 1956., jednako kao i u Čehoslovačkoj 1968. godine kada su se intervenciji pridružile i neke druge članice Varšavskog pakta – Bugarska, Istočna Njemačka, Mađarska i Poljska. Štoviše, čak se i

⁵⁵ Vidi: *supra*, uz bilj. 32.

⁵⁶ Tako, zabrana intervencije silom kao opće pravilo proizlazi iz čitavog niza međunarodnopravnih dokumenata: Pakta Lige naroda, Povelje Ujedinjenih naroda, tzv. Deklaracije o neprihvatljivosti intervencije u unutrašnje poslove država i zaštiti njihove nezavisnosti i suverenosti (A/res./2131(XX)), tzv. „Deklaracije sedam načela“ (A/res./2625(XXV)), Završnog helsinškog akta, Nacrta (Komisije za međunarodno pravo) kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva, ali jednako i iz pravila općeg običajnog međunarodnog prava.

⁵⁷ Otud proizlazi i deklaratorni učinak kojeg međunarodno pravo vezuje uz institut priznanja vlade. Vidi npr.: ANDRASSY, J., BAKOTIĆ, B., VUKAS, B., *Međunarodno pravo*, sv. 1, Zagreb, Školska knjiga, 1998, str. 78-80; SHAW, M.N., *International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, str. 377.

sovjetska invazija na Afganistan 1979. pokušala opravdati istom doktrinom.⁵⁸ S druge pak strane, 90.-ih godina u dijelu međunarodnopravne doktrine (u prvom redu američke) nailazimo na još jedan pokušaj opravdanja jednostrane upotrebe sile s ciljem svrgavanja vlasti u drugoj državi – tzv. “prodemokratsku intervenciju”. Takva se intervencija obično određuje kao upotreba sile od strane jedne ili više država s ciljem „pomoći stanovništvu“ druge države u ostvarenju “prava na demokraciju”.⁵⁹ Ipak, najčešće se pojam “prodemokratske intervencije” vezuje uz stranu vojnu intervenciju radi povratka na vlast državnim udarom svrgnute vlade.⁶⁰ Takav oblik intervencije, naravno, u međunarodnopravnoj povijesti nije nov. Dovoljno je, uostalom, prisjetiti se vojnih intervencija Svete alijanse u prvoj polovici 19. stoljeća.⁶¹ Uostalom, “prodemokratska intervencija”, barem ona usmjerena protiv vlade koja je na vlast došla državnim udarom, svojevrsna je i, rekli bismo, agresivnija emanacija Wilsonove doktrine iz prve polovice 20. stoljeća. “Prodemokratska intervencija” prisutna je dakle u međunarodnoj praksi već stoljećima. No, imamo li u vidu da će svaka intervencija silom jedne države u drugoj iz razloga političkih interesa od strane prve u pravilu biti opravdavana pozivanjem na trenutno u međunarodnoj zajednici prihvaćene vrijednosti (poput očuvanja poretka uspostavljenog Bečkim kongresom u vrijeme intervencija Svete alijanse, ili pak danas zaštite ljudskih prava, prava na samoodređenje ili demokraciju), za pretpostaviti je da su pravila suvremenog međunarodnog prava zabranjujući intervenciju, posebice onu silom, za svoj “predložak” imala uvelike i slučajeve takvih “prodemokratskih” intervencija istinski upravljenih protiv vlade čija je politika bila protivna interesima jače – intervenirajuće države. Zabranu takve intervencije, uostalom, potvrdio je i Međunarodni sud u poznatoj presudi u slučaju vojnih i paravojnih aktivnosti u i protiv Nikaragve, gdje je jasno osudio svaki oblik intervencije upravljen na promjenu vlasti u drugoj državi.⁶² Opća skupština tako je u svojim rezolucijama A/38/7, od 2. studenog 1983., te A/44/240, od 29. prosinca 1989. nedvosmisleno osudila vojne intervencije Sjedinjenih Država u Grenadi i Panami kao “teške povrede međunarodnog prava, te nezavisnosti, suverenosti i teritorijalne cjelovitosti” tih država, čime je Sjedinjenim Državama izrečena i svojevrsna sankcija moralne osude zbog povrede ne samo međunarodnog prava, već ujedno i međunarodnog morala. Doduše, supersile “Hladnog rata”, vidjeli smo, pokušale su uvesti u međunarodno pravo u obliku “doktrina” svojih vođa, neko svoje “subjektivno pravo” na vojnu intervenciju u drugoj državi, nerijetko pozivanjem na obranu “demokracije”. Tako, uz spomenutu tzv. “Brežnjevljevu doktrinu” nastaje i tzv. “Reaganova doktrina” oblikovana nakon američke intervencije u Grenadi. Prema toj doktrini, Sjedinjene si Države uzimaju pravo upotrebe sile prema drugoj državi radi “nametanja ili obnavljanja ‘demokracije’, posebice prema onim državama gdje komunizam postoji ili

⁵⁸ Detaljnije vidi: TURNER, R.F., “Soviet Attitudes on the Permissibility of the Use of Force in International Relations”, u: MOORE, J.N., TURNER, R.F., *International Law and The Brezhnev Doctrine*, Lanham, New York, University Press of America, 1987, str. 81-113.

⁵⁹ Usp. NOWROT, K., SCHABACKER, E.W., “The Use of Force to Restore Democracy: International Legal Implications of the ECOWAS Intervention in Sierra Leone”, *American University International Law Review*, sv. 14, br. 2, 1999, str. 378; DAMROSCH, L.F., “Changing Conceptions of Intervention in International Law”, u: REED, L.W., KAYSEN, C.(ur.), *Emerging Norms of Justified Intervention*, Cambridge, Massachusetts, American Academy of Arts and Sciences, 1993, str. 97-98; LECCE, D.J., “International Law Regarding Pro-Democratic Intervention”, *Naval Law Review*, sv. 45, 1998, str. 259.

⁶⁰ Vidi: NOWROT, SCHABACKER, *op. cit.*, (bilj. 59), str. 378-379.

⁶¹ Vidi npr.: BRÜCK, *op. cit.*, (bilj. 11), str. 52-54.

⁶² Sud tako ističe: “...[A]dherence by a State to any particular doctrine does not constitute a violation of customary international law; to hold otherwise would make nonsense of the fundamental principle of State sovereignty, on which the whole of international law rests... (...) The Court cannot contemplate the creation of a new rule opening up a right of intervention by one State against another on the ground that the latter has opted for some particular ideology or political system.”; *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment, *I.C.J. Reports* 1986, str. 133.

prijeti.⁶³ Sjedinjene su Države pritom zauzele stajalište da imaju pravo upotrijebiti silu protiv druge države u pet slučajeva: kako bi svrgle njezinu vladu radi spašavanja ljudskih života; da bi ondje suzbile intervenciju druge države, ali i izvršile napad na njezino područje; u slučaju da sumnjaju da je odnosna država povezana s terorizmom; ako bi svrgavanjem vlade te države pomogli dolazak na vlast druge, prijateljske im vlade; te radi svrgavanja komunističke ili prokomunističke vlade ili u svrhu sprječavanja takve vlade da preuzme vlast - bez obzira bila ona demokratski izabrana ili pak njezin dolazak na vlast bio rezultat sukoba unutar te države.⁶⁴ U smislu spomenute doktrine svoje su opravdanje tako bez sumnje mogle naći i druge slične američke oružane intervencije poput onih u Gvatemali 1954., Dominikanskoj Republici 1965., pa i Kubi 1961. godine. Pa ipak, vidjeli smo, međunarodno je pravo, a u prvom redu Ujedinjeni narodi, barem osuđivalo takvu politiku ako ju već često nije bilo u stanju spriječiti. Obje spomenute „doktrine“, kao i svaki sličan oblik intervencije smatrani su nedvosmisleno protivnima kako Povelji Ujedinjenih naroda, tako i općem međunarodnom pravu.⁶⁵ Međutim, treba primijetiti, navedene intervencije dviju hladnoratovskih supersila pokušale su barem u obliku takvih neuvjerljivih političkih doktrina ponuditi neku sekundarnu međunarodnopravnu normu koja bi mogla opravdati njihovo očito protupravno djelovanje. Nažalost, neki drugi slični slučajevi jednostrane upotrebe sile ostali su tek na razini golog interesa jače države da oružanom silom ostvari ono što joj nije pošlo za rukom na drugi način, poput primjerice oružane intervencije Vijetnama u Kampučiji 1978., Indije u Šri Lanki 1983-1990., ili pak Francuske u Srednjeafričkoj Republici 1979. godine.⁶⁶ Pa ipak, ranije spomenuti slučaj napada Sjedinjenih Država i njihovih saveznika na Irak 2003. godine u ovom bi kontekstu mogao pronaći svoje mjesto. Nakon niza slučajeva uglavnom samovoljne upotrebe sile prema Iraku tijekom 90.-ih, prvenstveno od strane Sjedinjenih Američkih Država i Ujedinjene Kraljevine, „slučaj“ Iraka dobio je svoj epilog u agresiji spomenutih država na Irak u ožujku 2003. godine.⁶⁷ Posve ignorirajući međunarodno pravo, autoritet Ujedinjenih naroda, kao i protivljenje većine međunarodne zajednice takvoj samovoljnoj upotrebi sile, Sjedinjene su Države pod izlikom sumnje na iračko posjedovanje oružja za masovno uništenje postavile ultimatum iračkom predsjedniku Saddam Husseinu da napusti svoju zemlju, te su po njegovu isteku, zajedno s Ujedinjenom Kraljevinom i još nekolicinom privrženih im država napale Irak. Iračka obrana, naravno, nije uspjela dugo odolijevati premoći napadača, te je iračka vlast ubrzo svrgnuta, a njezino vodstvo osuđeno na smrt, dok se cijela zemlja (a prvenstveno njezina naftna polja) našla u stanju ratne okupacije. Vijeće sigurnosti, premda i opet zaobiđeno, ukinulo je potom (rezolucijom 1483(2003)) još tijekom 90.-ih godina uvedene sankcije Iraku, dakako na korist ratnog okupanta, dok navodno oružje za masovno uništenje, spomenuli smo već, nikada nije pronađeno.

⁶³ HENKIN, L., „Use of Force: Law and U.S. Policy“, u: HENKIN, L. et al., *Right v. Might – International Law and the Use of Force*, New York, Council of Foreign Relations Press, 1991, str. 54-55

⁶⁴ Vidi: *ibid.*, str. 55.

⁶⁵ Vidi: HENKIN, L., „International Law: Politics, Values and Functions. General Course on Public International Law“, *RCADI*, sv. 216, 1989, str. 153-154. Štoviše, i sama podrška opoziciji unutar druge države ocijenjena je od strane Međunarodnog suda nedopuštenom; vidi: *I.C.J. Reports* 1986, (bilj. 62), str. 124.

⁶⁶ Detaljnije vidi: WEISBURD, *op. cit.*, (bilj. 46), str. 53-65.

⁶⁷ Neki međunarodnopravni pisci ovdje doista izriječno govore o agresiji Sjedinjenih Država i Ujedinjene Kraljevine na Irak; vidi npr.: CONDORELLI, L., „Conclusion générale: quelques remarques peu... concluantes“, u: CANNIZZARO, PALCHETTI (ur.), *op. cit.*, (bilj. 35), str. 330. O tome vidi i: FRANCK, Th.M., „What Happens Now? The United Nations After Iraq“, *AJIL*, sv. 97, br. 3, 2003, str. 613-614.

3.5. Tzv. „humanitarna intervencija“

Samovoljna upotreba sile od strane država članica NATO-a na čelu sa Sjedinjenim Državama protiv Savezne Republike Jugoslavije u slučaju tzv. „kosovske krize“ bila je, kao jednim od ponuđenih opravdanja, praćena i argumentom tzv. „humanitarne intervencije“. Taj argument trebao je poslužiti kao opravdanje očitog kršenja ne samo spomenute kogentne odredbe članka 2. točke 4. Povelje, već i njezina članka 53. stavka 1., pa i uopće posvemašnjeg ignoriranja autoriteta Ujedinjenih naroda u čijem su članstvu sve članice NATO-a.⁶⁸ Bilo je tu, dakako i drugih argumenata poput npr. onoga kojeg je istaknuo američki dužnosnik Talbott tvrdeći kako NATO ne može biti podređen niti jednoj drugoj međunarodnoj organizaciji.⁶⁹ NATO, tvrdilo se također, „ne želi biti ‘talac’ Rusije i Kine koje u Vijeću sigurnosti imaju pravo veta, a ne dijele njegove vrijednosti.“⁷⁰ Napokon, kao što je potvrdio glasnogovornik Pentagona, Sjedinjene su Države ionako uvijek smatrale da NATO ima pravo djelovati kada želi.⁷¹ Pa ipak, neki zagovornici NATO-ovog napada pokušali su ga opravdati nudeći novu iznimku našoj kogentnoj normi – „humanitarnu intervenciju“. Premda veći dio međunarodnopravne doktrine taj argument uopće ili barem većim dijelom nije prihvatio, taj je događaj ipak poslužio kao dodatni poticaj u znanosti već prisutnim nastojanjima za međunarodnopravnim uređenjem humanitarne intervencije.⁷² Humanitarna intervencija najčešće se definira kao upotreba sile od strane države, država ili međunarodne organizacije prema drugoj državi radi zaštite temeljnih ljudskih prava njezina stanovništva koja im ona povređuje.⁷³ Neki autori, međutim, humanitarnu intervenciju određuju i šire, npr. smatrajući

⁶⁸ Spomenuti članak 53. stavak 1. Povelje naime izrijeком predviđa: „Vijeće sigurnosti upotrebljava, gdje je to prikladno, regionalne sporazume ili ustanove za provođenje prisilne akcije koju je ono odredilo. Međutim, nikakva se prisilna akcija ne poduzima na temelju regionalnih sporazuma ili od regionalnih ustanova bez ovlaštenje Vijeća sigurnosti...“ Za tekst Povelje Ujedinjenih naroda vidi: *supra*, bilj. 2.

⁶⁹ Cit. prema: KRISCH, N., „Unilateral Enforcement of the Collective Will: Kosovo, Iraq, and the Security Council“, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, sv. 3, 1999, str. 95. Pritom, međutim, imajući u vidu spomenutu činjenicu istodobnog članstva svih država članica NATO-a u Ujedinjenim narodima, nije nevažno podsjetiti i na odredbu članka 103. Povelje koja predviđa: „U slučaju sukoba između obveza članova Ujedinjenih naroda na temelju ove Povelje i njihovih obveza na temelju bilo kojega drugoga međunarodnog sporazuma prevladavaju njihove obveze na temelju ove Povelje.“ Za tekst Povelje Ujedinjenih naroda vidi: *supra*, bilj. 2.

⁷⁰ Vidi: DAALDER, I., „NATO, the UN, and the Use of Force“, *International Peacekeeping*, sv. 5, br. 1-2, 1999, str. 32 i 35.

⁷¹ Cit. prema: *ibid.*, str. 32. Ironično je, međutim, ističe Chinkin, da su Sjedinjene Države spremne bombardirati radi zaštite ljudskih prava, no nisu spremne prihvatiti institucije koje ih štite, primjerice, Međunarodni kazneni sud; vidi: CHINKIN, Ch.M., „Kosovo: A ‘Good’ or ‘Bad’ War?“, *AJIL*, sv. 93, br. 4, 1999, str. 846.

⁷² Doduše, zamisao o humanitarnoj intervenciji razvija se, navode neki autori, već preko 600 godina; vidi: SIMON, S.G., „The Contemporary Legality of Unilateral Humanitarian Intervention“, *California Western International Law Journal*, sv. 24, br. 1, 1993, str. 117; FONTEYNE, J.-P. L., „The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention“, *California Western International Law Journal*, sv. 24, br. 2, 1974, str. 214-226. O povijesnim fazama razvoja humanitarne intervencije u praksi vidi: FRANCK, Th.M., RODLEY, N.S., „After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force“, *AJIL*, sv. 67, br. 2, 1973, str. 277-289. Javljali su se tako čak i prijedlozi za osnivanjem međunarodne „humanitarne armije“ u svrhu provođenja humanitarne intervencije; vidi: CORTEN, O., Klein, P., „Action humanitaire et Chapitre VII: la redéfinition du mandat et des moyens d’action des forces des Nations Unies“, *AFDI*, sv. XXXIX, 1993, str. 130. Ipak, među značajnijim nastojanjima na uređenju humanitarne intervencije treba spomenuti poticaj glavnog tajnika Ujedinjenih naroda Pérez de Cuéllara u tom smislu izražen u njegovom posljednjem izvješću Općoj skupštini; vidi: CHOPRA, J., Weiss, Th.G., „Sovereignty Is No Longer Sacrosanct: Codifying Humanitarian Intervention“, u: KU, Ch., DIEHL, P.F. (ur.), *International Law – Classic and Contemporary Readings*, Boulder, London, Lynne Rienner Publishers, 1998, str. 370; ali i rad Instituta za međunarodno pravo na međunarodnopravnim uređenju humanitarne pomoći, uobličeni u Rezoluciji Instituta usvojenoj 2003. na zasjedanju u Brugesu (izvjestitelj B. Vukas). Za tekst Rezolucije s komentarom vidi u: Institut de Droit international: *Résolution de Bruges 2003 – L’assistance humanitaire*, Paris, Editions A. Pedone, 2006.

⁷³ Usp. npr. BLOCKMANS, S., „Moving Into UNChartered Waters: An Emerging Right of Unilateral Humanitarian Intervention?“, *LJIL*, sv. 12, br. 4, 1999, str. 763; KRYLOV, N., „Humanitarian Intervention: Pros

njome i intervenciju radi zaštite vlastitih državljana ili čak državljana neke treće države u drugoj državi,⁷⁴ intervenciju na poziv odnosno države,⁷⁵ ili pak zagovarajući mogućnost humanitarne intervencije već u slučaju same prijetnje povrede ljudskih prava.⁷⁶ U svakom slučaju, humanitarna intervencija, kao i svaka intervencija silom, izvjesno je protivna suverenosti države kao jednom od njezinih temeljnih prava, te je kao takva nesumnjivo protupravna *per se*.⁷⁷ Njezina moguća dopustivost, stoga, ovisit će od postojanja okolnosti koje takvu njezinu imanentnu protupravnost otklanjaju, drugim riječima, njezina dopustivost pitanje je opet na razini sekundarne, a nikako primarne međunarodnopravne norme. Drugim riječima, pitanje njezine dopustivosti dakle, ovisit će od *međunarodnopravne prihvatljivosti* razloga za isključenje njezine izvorne protupravnosti. Pristaše humanitarne intervencije u međunarodnopravnoj doktrini stoga, najčešće i nastoje formulirati upravo te razloge kao uvjete njezine prihvatljivosti. Navode se tako neposrednost povrede (ili ozbiljne ugroženosti) ljudskih prava, odnosno, njezino trajanje za trajanja intervencije; značajan opseg povrede ljudskih prava (neki traže i veći gubitak ljudskih života), ali i proporcionalnost intervencije suzbijanju takve povrede; izostanak osobnog interesa subjekta koji intervenira; minimalan učinak intervencije na strukture vlasti; te stalno i potpuno izvještavanje Vijeća sigurnosti kao i odgovarajućih regionalnih organizacija o tijeku intervencije.⁷⁸ Traži se također da i prije poduzimanja intervencije Vijeće sigurnosti bude konzultirano. Jednostrana humanitarna intervencija bila bi prema nekim autorima tada dopuštena samo ako Vijeće sigurnosti nije uspjelo odobriti kolektivnu akciju.⁷⁹ Prije poduzimanja intervencije silom, bilo bi potrebno iscrpiti sva mirna sredstva upravljena na prestanak kršenja ljudskih prava.⁸⁰ Uz te, *Simon* navodi još jedan zanimljiv uvjet: prije poduzimanja humanitarne intervencije trebalo bi se uvjeriti u poštivanje ljudskih prava u državi koja takvu intervenciju poduzima. Na taj bi se način spriječila, smatra on, apsurdna situacija da država koja sama krši ljudska prava više "brine" o tim pravima stanovništva druge države, nego onoga na svom području.⁸¹ Pored toga, *Cassese* dopustivost intervencije uvjetuje i podrškom, ili barem neprotivljenjem intervenciji, većine država članica Ujedinjenih naroda, jer, dodaje, humanitarna intervencija ne može biti povjerena tek "jednoj hegemonističkoj sili ma kako ona vojno, politički i ekonomski bila snažna, kao ni takvoj sili praćenoj od nje zavisnim državama ili pak njezinim saveznicima."⁸² Zanimljivo je, također, spomenuti i neke uvjete dopustivosti humanitarne intervencije koje postavlja *Charney*. On, naime, traži da države koje poduzimaju humanitarnu intervenciju prethodno prihvate obvezatnu nadležnost prema sebi, kao i prema svojim državljanima, kako

and Cons", *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal*, sv. 17, br. 2, 1995, str. 366; SIMON, S.G., "The Contemporary Legality of Unilateral Humanitarian Intervention", *California Western International Law Journal*, sv. 24, br. 1, 1993, str. 119; NOWROT, SCHABACKER, *op. cit.*, (bilj. 59), str. 369; MURPHY, S.D., "The Security Council, Legitimacy, and the Concept of Collective Security After the Cold War", *Columbia Journal of Transnational Law*, sv. 32, br. 2, 1994, str. 229.

⁷⁴ Vidi npr.: SIMON, *op. cit.*, (bilj. 73), str. 121. Intervencija radi zaštite vlastitih državljana čini se, međutim, ipak možda najprihvatljivijim oblikom humanitarne intervencije u međunarodnopravnoj praksi.

⁷⁵ Usp. VERWEY, W.D., "Humanitarian Intervention Under International Law", *NILR*, sv. XXXII, br. 3, 1985, str. 373.

⁷⁶ *Ibid.*; vidi i: FONTEYNE, *op. cit.*, (bilj. 72), str. 260.

⁷⁷ Usp. JENNINGS, R.Sir, WATTS, A.Sir, *Oppenheim's International Law*, sv. I, London, Longman, 1995, str. 428; FRANCK, RODLEY, *op. cit.*, (bilj. 72), str. 277.

⁷⁸ Vidi: CHOPRA, WEISS, *op. cit.*, (bilj. 72), str. 382-383.

⁷⁹ Vidi: SIMON, *op. cit.*, (bilj. 73), str. 151; vidi i: CASSESE, A., "Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?", *EJIL*, sv. 10, br. 1, 1999, str. 27.

⁸⁰ Vidi: SIMON, *op. cit.*, (bilj. 73), str. 151; vidi i: BLOCKMANS, *op. cit.*, (bilj. 73), str. 780. Taj uvjet spominje i Cassese, no naglašava i značaj hitnosti djelovanja; vidi: CASSESE, *op. cit.*, (bilj. 79), str. 27.

⁸¹ Vidi: SIMON, *op. cit.*, (bilj. 73), str. 151.

⁸² CASSESE, *op. cit.*, (bilj. 79), str. 27. Cassese, međutim, ubrzo zaključuje kako takvog slučaja kod spomenute intervencije NATO-a protiv Savezne Republike Jugoslavije nije bilo; *ibid.*, str. 28.

Međunarodnog suda, tako i Međunarodnog kaznenog suda. Uz to, *Charney* traži i da država-objekt intervencije prije njezina poduzimanja o njoj bude obaviještena, da uzgredne štete prouzročene intervencijom budu minimalne, te da cilj intervencije bude strogo ograničen samo na zaustavljanje kršenja ljudskih prava, pa stoga i intervencijske snage moraju odmah po njegovu ostvarenju napustiti područje odnosne države.⁸³ Tako, dok neki autori humanitarnu intervenciju kao institut već vide gotovo prihvaćenu na razini općeg međunarodnog prava potkrepljujući to njezinom univerzalnom moralnom utemeljenošću u podudarnosti temeljnih ljudskih prava zaštićenih u svim civilizacijskopравnim krugovima svijeta, te spornim još samo drže preciznije međunarodnopravno uređenje njezine primjene,⁸⁴ drugi izražavaju skepsu glede same njezine opravdanosti, ili ju čak posve negiraju. Dio autora, tako, ukazuje na veliku opasnost od zloupotrebe takva instituta.⁸⁵ U svakoj se zemlji, ističe *Henkin*, može naći povreda ljudskih prava, pa je tek pitanje političkog interesa i odnosa snaga tko će i kada postati objektom takve intervencije.⁸⁶ Humanitarna intervencija, ističu *Lobel* i *Ratner*, stoga je najčešće samo "krinka" za jače države da silom ostvare svoje geopolitičke interese na račun slabijih. Zaštita ljudskih prava pritom tek je izgovor.⁸⁷ Humanitarna intervencija, smatraju zato neki pisci, čak i na razini sekundarne norme protivna je članku 2. točki 4. Povelje,⁸⁸ te nije dio pozitivnog međunarodnog prava,⁸⁹ ili to barem nije još.⁹⁰ Uz to, navode *Franck* i *Rodley*, izvjesno je i to da ni autori Međunarodnih paktova o ljudskim pravima nisu željeli zaštitu prava sadržanih u njima povjeriti jednostranoj upotrebi sile od strane snažnijih država.⁹¹ Napokon, zaključuju neki autori, humanitarna intervencija čak ni na razini sekundarne norme ne postoji kao jasan pravni institut pa smo govoreći o njoj zapravo prije na razini moralne rasprave o odnosima vrijednosti nego u sferi pozitivnoga međunarodnog prava.⁹² Pa ipak, treba primijetiti u suvremenom međunarodnom pravu doista jedinstvenu odredbu članka 4. točke h) Ustavnog akta Afričke unije koja izrijeком predviđa, po odluci Skupštine Unije, mogućnost intervencije u državama članicama u slučaju „teških okolnosti“ poput „ratnih zločina, genocida i zločina protiv čovječnosti.“⁹³ Međutim, koliko god nekome navedena odredba mogla izgledati progresivno, ona i dalje ostavlja otvorenim pitanje svog odnosa sa spomenutom odredbom članka 53. Povelje Ujedinjenih naroda koja

⁸³ Vidi: CHARNEY, J.L., "Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, sv. 32, br. 5, 1999, str. 1244.

⁸⁴ Vidi: PLANT, R., "The Justification for Intervention: Needs before Context", u: FORBES, I., HOFFMAN, M., *Political Theory, International Relations, and the Ethics of Intervention*, New York, St. Martin's Press, Inc., 1993, str. 112; vidi i: VERWEY, *op. cit.*, (bilj. 75), str. 376.

⁸⁵ Vidi npr.: FRANCK, RODLEY, *op. cit.*, (bilj. 72), str. 304; Chopra i Weiss to potkrepljuju nizom povijesnih primjera takvih zloupotreba; vidi: CHOPRA, WEISS, *op. cit.*, (bilj. 72), str. 370-373. Za suprotno mišljenje vidi: BENJAMIN, B.M., "Unilateral Humanitarian Intervention: Legalizing the Use of Force to Prevent Human Rights Atrocities", *Fordham International Law Journal*, sv. 16, br. 1, 1992-1993, str. 157.

⁸⁶ Vidi: HENKIN, L., "International Law: Politics, Values and Functions. General Course on Public International Law", *RCADI*, sv. 216, 1989, str. 154.

⁸⁷ Vidi: LOBEL, RATNER, *op. cit.*, (bilj. 21), str. 136.

⁸⁸ Vidi: KAPINGA, W.B.L., "The United Nations System and Collective Uses of Force Under the New World Order", u: The African Society of International and Comparative Law, *Proceedings of the Fifth Annual Conference, 20-24 September 1993*, Accra, 1993, str. 17.

⁸⁹ Vidi npr.: BLOCKMANS, *op. cit.*, (bilj. 73), str. 779. Tako, ističe Charney, čak ni među članicama NATO-a ne postoji *opinio iuris* o legalnosti humanitarne intervencije; vidi: CHARNEY, *op. cit.*, (bilj. 83), str. 1241. Zanimljivo stajalište iznosi i Virally smatrajući da država koja bi se oružanom silom suprotstavila humanitarnoj intervenciji na svom području, samim time ne bi povrijedila međunarodno pravo; vidi: VIRALLY, M., "Article 2, Paragraphe 4", u: COT, PELLET (ur.), *op. cit.*, (bilj. 14), str. 124.

⁹⁰ Usp. HENKIN, L., "Kosovo and the Law of 'Humanitarian Intervention'", *AJIL*, sv. 93, br. 4, 1999, str. 828.

⁹¹ FRANCK, RODLEY, *op. cit.*, (bilj. 72), str. 300.

⁹² Tako npr. PICONE, P., "L'évolution de droit international coutumier sur l'emploi de la force entre obligations „erga omnes“ et autorisations du Conseil de sécurité", u: CANNIZZARO, PALCHETTI (ur.), *op. cit.*, (bilj. 35), str. 316-317.

⁹³ Za tekst Ustavnog akta Afričke unije vidi: *supra*, bilj. 30.

(posebice imamo li u vidu primat obveza iz Povelje u smislu njezina članka 103.) obvezuje sve države članice Unije s obzirom na njihovo članstvo u Ujedinjenim narodima.⁹⁴ No, bilo kako bilo, humanitarna intervencija bit će nužno uvijek „jednosmjerna“. Naime, čak ako i prihvatimo njezinu moralnu opravdanost u zaštiti temeljnih ljudskih prava, pa u krajnosti i velikog broja ljudskih života, njezina će primjena doći u obzir samo od strane jače države prema slabijoj. U takvom sustavu, čini nam se, humanitarna intervencija teško da zaslužuje emancipaciju od općeg „stanja nužde“ u neki zasebni pravni institut, jer ma koliko preciznije bio određen njezin cilj pa i uopće njezino pravno uređenje, slabija ju država, baš kao ni kod „stanja nužde“, unatoč svoj opravdanosti, hitnosti i nužnosti, prema jačoj nikada neće moći ostvariti. Suočena početkom 21. stoljeća s jedne strane s posvemašnjom kompromitacijom kvazi-instituta humanitarne intervencije nakon spomenute samovoljne jednostrane upotrebe sile država članica NATO-a protiv SR Jugoslavije,⁹⁵ a s druge s neospornim moralnim imperativom zaštite ljudskih života u situacijama poput Darfoura ili Srebrenice, (ali nažalost i mnogih drugih koje nisu našle svoje mjesto u sferi interesa suvremenih političkih medija), međunarodnopravna se doktrina jednim dijelom priklonila autorima koji su, zapravo istu ideju ponudili pod novim nazivom. Nastao je tako još jedan međunarodnopravni kvazi-institut: „*responsibility to protect*“ ili poznatiji kao „R2P“. Ideju je u osnovi uobličila Međunarodna komisija za intervenciju i državnu suverenost (*International Commission on Intervention and State Sovereignty*), zapravo međunarodno nevladino tijelo osnovano 2000. u Kanadi inicijativom tadašnjeg kanadskog premijera Jeana Chrétiena,⁹⁶ koje je u prosincu 2001. izradilo dokument pod spomenutim nazivom „*The Responsibility to Protect*“. U tom dokumentu Komisija je pokušala izmiriti nužnost zaštite temeljnih ljudskih prava u prilikama njihove neposredne i masovne ugroženosti s temeljnim postavkama pozitivnog međunarodnog prava, poput suverenosti države ili pak zabrane jednostrane upotrebe sile. U navedenom dokumentu Komisija je, tako, oblikovala šest načela koja bi opravdala jednostranu upotrebu sile u okolnostima neposredne opasnosti od masovnih kršenja temeljnih ljudskih prava, poput: „pravednog razloga“ u smislu teških i masovnih povreda spomenutih prava; „ispravne namjere“ upravljene isključivo na suzbijanje spomenutih povreda; „proporcionalnosti“ upotrijebljenih sredstava u odnosu na spomenuti cilj; „nužnosti“ u smislu „jedino mogućeg“ djelovanja (*in ultima linea*) tek ako diplomatska i ostala sredstva bez upotrebe sile ne bi dala rezultate; „razumnih očekivanja“ u smislu vjerojatnosti uspjeha poduzete akcije; te napokon „ispravnog ovlaštenja“, dakle legaliteta u smislu ovlaštenja Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda na takvu iznimnu, decentraliziranu upotrebu sile pod pretpostavkom gore navedenih okolnosti.⁹⁷ Godine 2005. spomenuti koncept našao je mjesto i u dokumentu Ujedinjenih naroda pod nazivom: „*In larger freedom: towards development, security and human rights for all*“ (A/59/2005). No, nažalost, ni takvi naponi u osnovi nisu odmakli bitno dalje od uvjeta kojima su mnogi pisci, od sv. Augustina (pa i ranije) naovamo pokušali objektivizirati

⁹⁴ Vidi: *supra*, bilj. 68 i 69.

⁹⁵ Tako, primjerice, ističe Valticos, po svom opsegu, akcija NATO-a nikako ne može biti humanitarna intervencija. Svojom neproporcionalnošću ona je daleko premašila humanitarni cilj, jer, da parafraziramo spomenutu presudu Međunarodnog suda u slučaju Nikaragve, zaštita ljudskih prava nije spojiva s razaranjem naftnih postrojenja, prometne infrastrukture, pa i zgrade državne televizije stotine kilometara daleko od stvarnog područja intervencije. Vidi: VALTICOS, N., „Les droits de l’homme, le droit international et l’intervention militaire en Yougoslavie“, *RGDIP*, sv. CIV, 2000, str. 9; CHINKIN, *op. cit.*, (bilj. 71), str. 845. Uostalom, u svojoj presudi u slučaju Nikaragve, Međunarodni sud je rekao: „...[T]he protection of human rights, a strictly humanitarian objective, cannot be compatible with the mining of ports, the destruction of oil installations, or again with the training, arming, and equipping of the contras.“ *I.C.J. Reports* 1986, (bilj. 62), str. 134-135.

⁹⁶ Detaljnije vidi: <http://www.iciss.ca/progress-en.asp> (14.10.2010).

⁹⁷ Vidi: International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect – The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, Ottawa, International Development Research Centre, December, 2001, str. XI-XIII.

„privatnu pravdu“ u obliku tzv. „pravednog rata“.⁹⁸ Drugim riječima, mnogi od navedenih uvjeta dopustivosti takvog „novog“ instituta poput „R2P-a“ nisu u konačnici nimalo riješili problem autointerpretacije okolnosti koje bi opravdale aktivaciju sekundarne norme na kojoj bi on bio utemeljen, poput primjerice zahtjeva za djelovanjem *in ultima linea*. Jednako tako, zahtjev za ovlaštenjem Vijeća sigurnosti izgleda nam u praksi bespredmetnim jer bi takvo ovlaštenje (kada bi se o njemu Vijeće bilo u stanju usuglasiti) moglo daleko prije (i manje sporno) aktivirati Poveljom već predviđeni mehanizam upotrebe sile u okolnostima prijetnje miru, narušenja mira ili čina agresije, u smislu odredbi glave VII. Povelje, (pa, možda i u smislu spomenutog članka 53.)⁹⁹ nego što bi aktualiziralo potrebu za legalizacijom takvih kvazi-instituta poput „humanitarne intervencije“ ili pak „R2P-a“. A napokon, izostane li takvo ovlaštenje, zaključit će Komisija, ostaje i dalje tek odnos „suprotstavljenih“ vrijednosti legaliteta i zaštite ljudskih života,¹⁰⁰ što nas zapravo vraća na ishodišnu točku svim „iznimkama“ zabrane jednostrane upotrebe sile u suvremenom međunarodnom pravu – pozivanju na „suprotstavljenost legaliteta i legitimiteta“¹⁰¹ te napokon prikazivanju takve upotrebe sile uvijek kao *reakcije* - bila ona predstavljena kao „jedino moguća“ zaštita „povrijeđenog“ subjektivnog prava ili pak međunarodnopravne obveze *erga omnes*.

4. ZAKLJUČNA RAZMIŠLJANJA

Čak i ovakvo poprilično sumarno razmatranje o efikasnosti jedne od temeljnih normi suvremenoga međunarodnog prava – zabrane jednostrane upotrebe sile izvan samoobrane – lako bi moglo povesti k zaključku o dvojbenoj efikasnosti cjelokupnog međunarodnopravnog poretka uvelike utemeljenog na njoj, a onda i svrhovitosti međunarodnopravne znanosti, barem u dijelu koji proučava to jednako trusno, koliko i temeljno područje u životu međunarodne zajednice. No, moto s početka ovoga rada kao da takvu (inherentnu) „slabost“ pretvara u „vrlinu“. Štoviše, dodali bismo, sposobnost vječnog preispitivanja „temelja“ svakog sustava, čini nam se uvjetom njegove svrhovitosti, a za međunarodno pravo to je, možda i više nego za ijednu drugu pravnu granu, preduvjet opstanka. Naime, oslonjeno na puku funkcionalnost lišenu „heteronomije“, ono svoj razlog postojanja nalazi tek u potrebi svojih subjekata za njim. Otuda nam i hrabrost da se zapitamo o funkcionalnosti jedne temeljne, kogentne norme takva sustava – one koja ga razlikuje od anarhije: zabrane „privatne

⁹⁸ Koncept „pravednog rata“ (lat. *bellum iustum*, grč. *polemos dikaios*) u međunarodnom pravu bio je prisutan još od antičkih vremena. Mnoštvo je autora, uglavnom pravnika, filozofa, pa i teologa kroz povijest, prilazeći ratu upravo kao „nužnom zlu“ i sredstvu *ultima ratio*, nastojalo ograničiti posezanje država za njim određujući uvjete njegove „pravednosti“, pa time i dopustivosti. Gotovo svi autori, unatoč razlikama u shvaćanjima kao i u vremenu u kojem su djelovali, bili su suglasni u vezivanju dopustivosti „pravednog rata“ uz uvjete pravednog uzroka (*iusta causa*) – tj. počinjenog protupravnog čina, i pravedne namjere (*iusta intentio*) – tj. odgovora na nj i otklanjanja njegovih posljedica ako se isto ne bi uspjelo postići mirnim sredstvima. Za pregled stajališta brojnih autora o uvjetima dopustivosti rata kroz povijest detaljnije vidi npr.: PRZETACZNIK, F., „The Illegality of the Concept of Just War Under Contemporary International Law“, *Revue de Droit international*, sv. LXX, 1992, str. 249-283; Taghi Karoubi, M., *Just or Unjust War? International Law and Unilateral Use of Armed Force by States at the Turn of the 20th Century*, Hants, Burlington, Ashgate, 2004, str. 58-90; CALOGEROPOULOS-STRATIS, S., *Jus ad bellum – Le droit de recourir à la guerre*, Athènes, 1950, str. 13-44.

⁹⁹ Usp. HAMILTON, R.J., „The Responsibility to Protect: From Document to Doctrine – but What of Implementation?“, *Harvard Human Rights Journal*, sv. 19, 2006, str. 291.

¹⁰⁰ Vidi: *The Responsibility to Protect – The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, *supra*, (bilj. 97), str. 54-55. U tom smislu ni zaključci Svjetskog *summita* 2005. u krilu Ujedinjenih naroda nisu donijeli nikakav napredak; vidi npr.: BANNON, A.L., „The Responsibility To Protect: The U.N. World Summit and the Question of Unilateralism“, *Yale Law Journal*, sv. 115, 2005-2006, str. 1157-1165.

¹⁰¹ Tako su, uostalom, neki autori pokušali opravdati i spomenuti napad na Irak 2003. godine ističući kako upotreba sile Sjedinjenih Država i njihovih saveznika protiv Iraka, doduše, nije bila legalna, ali je bila legitimna; vidi: *supra*, uz bilj. 38.

pravde“ u smislu samovoljne jednostrane upotrebe sile u odnosima njegovih najznačajnijih subjekata - država. Među malobrojnim sekundarnim normama suvremenog međunarodnog prava usmjerenima na uređenje jednostrane reakcije međunarodnopravnog subjekta na protupravni čin, pa bile one i *in statu nascendi* poput onih glede protumjera u Nacrtu odredbi o međunarodnoj odgovornosti država koje je izradila Komisija Ujedinjenih naroda za međunarodno pravo,¹⁰² pitanje odnosa takve *per se* protupravne reakcije na protupravnost s jedne i kogentne prirode norme povrediva takvom reakcijom s druge strane, čini se neizbježnim. Svoje rješenje Komisija je ponudila u odredbi članka 26. spomenutog Nacrta koja bezuvjetno isključuje mogućnost povrede bilo koje kogentne norme općega međunarodnog prava,¹⁰³ jednako u značenju protumjera, baš kao i u slučaju „stanja nužde“¹⁰⁴ ili pak drugih okolnosti koje inače isključuju protupravnost nekoga *per se* protupravnog čina. Pa ipak, stvarnost međunarodne zajednice, čini nam se, takva normativna rješenja kao da ostavlja više u sferi onoga što bismo željeli, nego onoga što jest, otkrivajući u njima prije suprotstavljenost „progresivnog razvoja“ međunarodnog prava i njegove kodifikacije, nego njihovu, člankom 13. Povelje zamišljenu komplementarnost. I premda povredivost naše kogentne norme zacijelo neće jednako za sve u Nacrtu navedene okolnosti isključenja protupravnosti (i neće uvijek) doći u pitanje,¹⁰⁵ ostaju nam barem dvije dvojbe vezane uz navedeni članak 26. Nacrta: ona vezana uz istinski *opinio iuris* država te ona glede uvjerljivosti pozivanja na kogentni značaj primarne norme kao argument u prilog njezine nepovredivosti sekundarnom. Naime, nisu li i u unutrašnjem, posebice kaznenom pravu država i najvažnije vrijednosti poput npr. ljudskog života, zaštićene kogentnim normama, u konačnici povrediva djelovanjem u samoobrani ili čak u „stanju nužde“? Uostalom, argument kogentne prirode norme o zabrani jednostrane upotrebe sile međunarodnom pravu ionako nije bio zapreka da njezinu povredivost prihvati u slučaju individualne, pa čak i decentralizirane kolektivne samoobrane u smislu članka 51. Povelje, dakle jednako u značenju okolnosti koja isključuje protupravnost, tj. na razini sekundarne norme. S druge pak strane, premda nema sumnje da je ogroman civilizacijski pomak učinjen u razvoju međunarodne zajednice već izakonjenjem samovoljne jednostrane upotrebe sile u odnosima među državama na razini primarne međunarodnopravne norme, tj. u značenju pukoga subjektivnog prava svake od njih, problem „privatne pravde“ u horizontalno strukturiranom pravnom sustavu kakav je u svojoj

¹⁰² Nacrt odredbi o međunarodnoj odgovornosti država, sadržan u izvješću Komisije Ujedinjenih naroda za međunarodno pravo, Opća je skupština Ujedinjenih naroda prihvatila rezolucijom A/56/83 od 28. siječnja 2002., te ga uvrstila u njezin Aneks, predviđajući Rezolucijom istodobno i uvrštavanje pitanja međunarodne odgovornosti država na dnevni red svoga 59. zasjedanja. Vidi: Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session, 23 April-1 June, 2 July-10 August 2001, General Assembly Official Records, Fifty-sixth session, Supplement No. 10(A/56/10).

¹⁰³ Spomenuti članak 26. Nacrta predviđa: „Nothing in this chapter precludes the wrongfulness of any act of a State which is not in conformity with an obligation arising under a peremptory norm of general international law.“ *Ibid.*, str. 84-85.

¹⁰⁴ U ovom je kontekstu svakako vrijedno spomenuti da je tijekom rada Komisije na materiji odgovornosti država bilo i drukčijih, rekli bismo stvarnosti bližih stajališta. Tako, 1980. godine onodobni izvjestitelj Komisije u navedenoj materiji R. Ago u svom izvješću ostavlja mjesta za iznimnu upotrebu sile manjeg opsega u okolnostima stanja nužde, pri čemu se ona, kako po svom intenzitetu, tako i svrsi jasno razlikuje od agresije. Vidi: State Responsibility, Doc. A/CN.4/318/ADD.5-7; *YBILC*, sv. II, dio 1, 1980., str. 39. Očito vjerujući u mogućnost ne samo doktrinarnog, već i normativnog jasnog razlikovanja takve upotrebe sile od agresije, Ago ističe: “We believe that these observations should enable some writers to overcome the fears aroused by the well-known abuses of the concept of “necessity” which occurred when it was invoked as a pretext for justifying armed attacks on other States, armed intervention in the internal affairs of other States, or similar actions.” *Ibid.*, str. 21. Takvo je stajalište, međutim, u kasnijem radu Komisije tj. u izvješćima njezinih kasnijih izvjestitelja napušteno.

¹⁰⁵ Tako će, vidjeli smo, države svoje pribjegavanje upotrebi sile nesumnjivo češće pravdati upravo „reakcijom“ na raniji protupravni čin druge države, samoobranom ili pak nužnošću, nego primjerice višom silom ili nevoljom.

biti međunarodno pravo time nipošto nije otklonjen. Odnosne prohibitorne međunarodnopravne norme, poput one iz članka 2. točke 4. Povelje Ujedinjenih naroda, pa pridavali im mi i kogentni značaj, tek su transponirale takvu „privatnu pravdu“ na razinu sekundarne norme, kao „reakciju“ na protupravnost u povredi primarne norme istoga pravnog sustava. Mnogi od ranije navedenih primjera jednostrane upotrebe sile u posljednjih otprilike pola stoljeća ukazuju na spremnost država da, u nemogućnosti drugog sredstva, interes do kojeg im je dovoljno stalo – bio on u obliku povrijeđenoga vlastitoga subjektivnog prava ili pak uobličen u neku međunarodnopravnu obvezu s djelovanjem *erga omnes* – zaštite i pribjegavanjem jednostranoj upotrebi sile. Pa ipak, države će i tada takvo svoje djelovanje pokušati podvesti pod neku sekundarnu normu međunarodnog prava prikazujući ga ne kao kršenje međunarodnog prava, već naprotiv, kao njegovu zaštitu u vidu, premda decentralizirane, reakcije na povredu njegove primarne norme. Tako će u konačnici „legitimitet“ težiti da se ipak nađe u „legalitetu“ koji „iznimku“ pretvara u pravilo, ili preciznije, u sekundarnu normu. Izostanak središnjeg nadzornog mehanizma (npr. u obliku obvezatne nadležnosti nekog sudskog organa na razini međunarodne zajednice) pritom će, međutim, uvijek iznova aktualizirati međunarodnopravnom poretku ionako imanentan problem (mada zapravo svojstvo) autointerpretacije koja, čini nam se, ovdje predstavlja daleko veću poteškoću nego kogentna priroda norme povredive takvom reakcijom. Napokon, mogli bismo ustvrditi, unatoč katkad i njihovom drukčijem ponašanju, *opinio iuris* država u pogledu izakonjenja jednostrane upotrebe sile kao pukog subjektivnog prava danas je, čini se, neupitan. No, pred međunarodnim pravom ostaje druga teška zadaća, ona njezinog uređenja (više nego zabrane) na razini sekundarne međunarodnopravne norme gdje je *opinio iuris* država, vidjeli smo, bitno drukčiji. Nastojanja u suvremenom međunarodnom pravu, pa tako i ona Komisije za međunarodno pravo u smislu apsolutne zabrane jednostrane upotrebe sile i na razini sekundarne norme (osim kod samoobrane), pa čak i u stanje nužde, mogu pritom možda biti katalizatorom, pa i pretečom novoga, humanijeg i plemenitijeg međunarodnog prava sutrašnjice, no odražavaju li ona uistinu očekivanja subjekata čije odnose teže urediti? Povijest međunarodnog prava pamti mnoštvo zamisli plemenitih umova, baš kao i dokumenata čije su norme usmjerene ka nekom „boljem svijetu“ zauvijek ostale tek „mrtvim slovom“.¹⁰⁶ Međunarodnopravna doktrina stoga, mišljenja smo, može biti generatorom razvoja novih normativnih rješenja, pa tako i onih u pogledu upotrebe sile, tek u mjeri u kojoj će imati sluha za (metajuridičke) datosti koje uvjetuju međunarodne odnose u određenom vremenu, ne zaboravljajući da je pravo tek sredstvo u njihovu uređenju, a nipošto samo sebi svrha. Neka nam, stoga, na kraju bude dopušteno podsjetiti na jednu od temeljnih zadaća Komisije za međunarodno pravo (baš kao i drugih sudionika u kompleksnom, *kodifikacijskom* legislativnom procesu unutar međunarodnopravnog sustava), koja je daleko prije u *utvrđivanju* pravne svijesti međunarodnopravnih subjekata, nego u njezinu *formiranju*.

¹⁰⁶ Mogli bismo ovdje, posebice u kontekstu ovoga rada, spomenuti neke od pisaca koji su još u 17. stoljeću predlagali svojevrsnu institucionalizaciju upotrebe sile na razini međunarodne zajednice, poput Crucéa, Sullya, Penna, Abbé de Saint-Pierrea, Albéronia, Volneya, kao i prije njih Pierre Duboisa, ili pak krajem 18. stoljeća Benthama; detaljnije vidi: LAPAŠ, *op. cit.*, (bilj. 6), str. 193-199.

Summary

VIEWS ON ADMISSIBILITY OF THE UNILATERAL USE OF FORCE IN MODERN INTERNATIONAL LAW

Theorists of modern international law have reached an almost universal consensus on the peremptory (ius cogens) norm concerning the prohibition of the unilateral use of force except in self-defense. The prohibition is contained both in the UN Charter and international customary law. However, the reality is often different. As a rule, states do not call into question the above mentioned prohibition on the level of primary norms, but often attempt to introduce exceptions to the prohibition in the form of various secondary norms, often motivated by self-interest. The article presents some of these attempts such as the so-called "humanitarian intervention", "pro-democratic intervention" etc. analyzing at the same time their impact on the efficiency of the primary prohibitory peremptory norm.

Key words: *use of force, international law, self-defense, UN Charter, international customary law.*